

ΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ Η ΥΠΟΘΕΣΙΣ
ΚΑΙ
Η ΕΠΙ ΤΟΝ ΒΙΟΝ ΡΟΠΗ

ΛΟΓΟΣ ΕΙΣΓΗΡΙΟΣ

ΡΗΘΕΙΣ ΕΝ Τῃ ΜΕΓΑΛῃ ΑΙΘΟΥΣῃ ΤΗΣ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
Τῃ 24 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 1913

ΥΠΟ

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΟΡΕΑ

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΝ Τῳ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1913

Τῷ ἔθει τῷ ἀκαδημεικῷ ἀσμενέστατα ἐπόμενος εὐθύς ἐν τῇ ἐνάρξει τῆς διδασκαλίας μου πλείστας μὲν ὁμολογῶ χάριτας πρὸς τὴν Κριτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, εὐμενῶς περὶ ἐμοῦ κρίνασαν, καὶ πρὸς τὴν σεβαστὴν Κυβέρνησιν, ἀξιώσασαν νὰ προτείνῃ τὸν διορισμὸν μου εἰς τὴν ἔδραν ταύτην τῆς ἐπιστήμης τῶν ἐπιστημῶν ἐν τῷ ἀνωτάτῳ τοῦ Γένους Παιδευτηρίῳ, αἶδιον δ' εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν σεπτὸν ἡμῶν Ἄνακτα, εὐδοκήσαντα διὰ τοῦ ὑψηλοῦ αὐτοῦ κύρους νὰ περιβάλλῃ τὴν πρότασιν τῆς Κυβερνήσεως· πρὸς δὲ τούτοις εὐλαβῶς μνημονεύω τῶν ἀνδρῶν, ὅσοι ἀπὸ τῆς ἔδρας ταύτης μέχρι τοῦδε τοὺς Ἕλληνας ἐμυσταγώγησαν ἐπὶ τὴν φιλοσοφίαν.

Κυρίαί καὶ Κύριοι,

Προσφιλεῖς ὁμιληταί,

Εἰς τοὺς νέους τῶν ἐπιστημῶν ἱεροφάντας τοὺς ἀρχομένους τῶν μαθημάτων τῶν ἀκαδημεικῶν πρῶτιστον πρὸς τοὺς ἀκροατὰς ἐπιβάλλεται καθῆκον νὰ γνωρίσωσιν αὐτοῖς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἐπιστήμης, ἧς τάσσονται ἡγεμόνες, καὶ νὰ δείξωσι τίνα ἡ ἐπιστήμη αὕτη ἔχει ἐπὶ τὸν βίον ῥοπήν. Τὸ καθῆκον τοῦτο αἰσθάνεται παντὸς ἄλλου μᾶλλον ὁ ἀνα-

λαμβάνων σήμερον ἐπισήμως τῆς φιλοσοφίας τὴν διδασκαλίαν. Οὐδεμιᾶς ἄλλης ἐπιστήμης ἢ ἔννοια καὶ τὰ ὄρια εἶναι μέχρι τοῦ νῦν τοσοῦτον ἀόριστα, περὶ οὐδεμιᾶς ἐπιστήμης τοσαῦται ὑπῆρξαν διαφωνίαι ὑποκειμένου λόγου περὶ τῆς ἀξίας καὶ ὠφελείας αὐτῆς, ὅσον περὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Οἱ μὲν θεωροῦσιν αὐτὴν καθολικὴν ἐπιστήμην, σύμπαν τὸ ἐπιστητὸν ἐπιζητοῦσαν νὰ νοήσῃ ἐν τῇ συναφείᾳ αὐτοῦ. Ἄλλοι διαφερόμενοι πρὸς ἐκείνους ταυτίζουσι τὴν φιλοσοφίαν πρὸς μίαν τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν ἢ καὶ πλείονας καὶ πάλιν ἄλλοι ἄλλως ὀρίζουσι τὴν ὑπόθεσιν αὐτῆς. Οἱ μὲν ἰσχυρίζονται, ὅτι φιλοσοφία οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ θεωρία τῆς γνώσεως. Ἄλλοι πειρῶνται νὰ δείξωσιν ὅτι συμπύπτει μετὰ τῆς ψυχολογίας, ἅτε τὴν ἐσωτερικὴν ἐξετάζουσα ἐμπειρίαν, ὡς ὠνομάσθη τῶν ψυχικῶν γεγονότων τὸ σύνολον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, αἵτινες ἐρευνῶσι τὴν ἐμπειρίαν τὴν ἐξωτερικὴν. Ἄλλοι πάλιν διατείνονται ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη πρακτικὴ, σκοπὸν προτιθεμένη νὰ ἐξετάζῃ τί εἶναι τὸ ἀγαθόν, διὸ καὶ ὀνομάζουσιν αὐτὴν περὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐπιστήμην. Ἄλλοι ταυτίζουσιν αὐτὴν πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν λογικὴν καὶ τὴν καλλολογίαν. Καὶ οὐδὲν λέγομεν περὶ ἐκείνων, οἵτινες νομίζουσιν ὅτι ἡ φιλοσοφία ὡς ἐπιστήμη ἐξέλιπεν ὅλως, μόνη δὲ ἡ ἱστορία αὐτῆς δύναται νὰ διδάσκηται ἀπὸ τῶν ἀκαδημεικῶν ἐδρῶν. Πολλῶν μείζων ἐγένετο ὁ ἀγὼν προκειμένου περὶ τῆς ἀξίας καὶ τῆς χρησιμότητος τῆς ἐπιστήμης ταύτης. Ἐκ παλαιοτάτου χρόνου ἡ φιλοσοφία ὑμνήθη ὡς ἡ τιμιωτάτη καὶ θειοτάτη τῶν ἐπιστημῶν καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, οἵτινες ἐδημιούρυσαν αὐτήν, καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, οἵτινες ἠκολούθησαν ἐκείνοις, καὶ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας τὸ κορύφωμα τῶν ἐπιστημῶν ἐνομίζετο καὶ τῆς ὅλης παιδείας ἦτο τὸ κέντρον καὶ ἡ ἐστία. Ἄλλ' ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις τὰ πράγματα μετεβλήθησαν καὶ τοσοῦτον κατεφρονήθη ἡ φιλοσοφία, ὥστε

περὶ τὸ τέλος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος τοιαῦτα περὶ τῆς μεταφυσικῆς μετὰ πόνου ἔλεγεν ὁ Κάντιος· «Βασιλὶς τῶν ἐπιστημῶν ἐκαλεῖτο ἄλλοτε, τανῦν δὲ κατὰ πάντα τρόπον καταφρονεῖται καὶ δεδιωγμένη καὶ ἐγκαταλελειμμένη θρηνεῖ ἢ δέσποινα, ὡς ἡ Ἑκάβη: modo maxima rerum, tot generis natisque potens—nunc trahor exul, inops»¹⁾ Πολὺ δὲ μᾶλλον ἐπετάθη ἢ τῆς ὅλης φιλοσοφίας καταφρόνησις ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ῥωμαντικῆς λεγομένης σχολῆς, τοῦ Fichte καὶ τοῦ Schelling καὶ τοῦ Ἑγέλου, οἵτινες ἀναμφιβόλως διὰ τῶν ὑπερβολῶν αὐτῶν ἐγένοντο παραίτιοι τῆς καταφρονήσεως ταύτης. Παρὰ τὴν ἀστρολογία καὶ τὴν ἀλχημείαν ἐτάχθη ἐξ ἐκείνου τοῦ χρόνου ἡ φιλοσοφία καὶ ἐκράτησεν ἐπὶ πολὺ ἡ ψευδὴς ἀντίληψις ὅτι οἱ θιασῶται αὐτῆς περὶ μάταιά τινα πράγματα διατρίβοντες οὐδὲ τὸ παράπαν τὰς ἐπιστήμας τὰς ἄλλας καὶ τὸν βίον ὠφελοῦσι. Καὶ δὲν ἐξέλιπεν ὅλως παρὰ τοῖς βαναυσοτέροις ἡ τοιαύτη περὶ τῆς φιλοσοφίας ὑπόληψις, εἰ καὶ ἀπὸ χρόνου μακροῦ ἠλέγχθη τὸ παράλογον αὐτῆς καὶ κατεδείχθη ἡ μεγίστη τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἀξία.

Τίς εἶναι ἡ τῆς φιλοσοφίας ὑπόθεσις καὶ τίς ἡ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας;

Δὲν θὰ ὑπάρξῃ πολλῶν λόγων ἀνάγκη, ἵνα δώσωμεν τὴν προσήκουσαν ἀπόκρισιν εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο ἐρώτημα. Ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη καθολικὴ, πειρωμένη νὰ νοήσῃ τὰ ὄντα καὶ γινόμενα ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν τὸ μὲν ἢ ψυχολογικὴ γένεσις τὸ δὲ ἢ ἐκ παλαιότητας χρόνου ἀντιληψις αὐτῆς ἀποδεικνύει.

Ἐπάρχει τις ἔμφυτος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δορμή, ἀρχέγονός τις πρὸς μάθησιν ἔφεσις, ἐξ ἧς ἐλαυνόμενος οὗτος ζητεῖ

νὰ γνωρίση τὰ ὄντα τοῦ κόσμου καὶ τὰ φαινόμενα καὶ ἐπιδιώκει νὰ μάθῃ ἐκάστου αὐτῶν τὰς αἰτίας. Ἐκδηλοῦται δ' ἡ ἔφεσις αὕτη οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἐν ἡλικίᾳ καὶ τοῖς προηγμένοις ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς παιδίοις καὶ παρὰ τοῖς ἀπαιδευτοῖς. Πᾶς ἄνθρωπος ἐν οἰαδήποτε βαθμίδι ἀναπτύξεως ὑπὸ περιεργίας καὶ θαυμασμοῦ²⁾ κινούμενος προβάλλει ἐαυτῷ ἐρωτήματα περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ περιβάλλοντος κόσμου καὶ ζητεῖ νὰ γνωρίση τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος αὐτῶν. Ἡ ἔφεσις αὕτη ὤθησε τὸν Θαλῆν καὶ τὸν Ἀρίσταρχον καὶ τὸν Κοπέρνικον καὶ τὸν Laplace νὰ ἀφιερῶσιν αὐτοὺς εἰς τὴν μελέτην τῶν οὐρανῶν, παρώρμησε τὸν Ἀναξιμένην καὶ τὸν Linné καὶ τὸν Cuvier καὶ τὸν Δαρβῖνον εἰς τὰς μακροχρονίους αὐτῶν ζητήσεις, ἐνέπνευσε καὶ ἐς ἀεὶ θὰ ἐμπνέῃ τοὺς ἀπείρους τῆς ἐπιστήμης ἐργάτας καὶ μάρτυρας, ἐγένετο δὲ μέχρι τοῦδε αἰτία νὰ ἐρευνηθῶσι τῆς φύσεως τὰ μυστήρια καὶ αἱ παντοῖαι ἐκφάνσεις τοῦ ἀνθρώπινου βίου καὶ νὰ συλλεχθῇ κατὰ μικρὸν ἢ ἀπειρία τῶν γνώσεων, αἵτινες ταξινομηθεῖσαι ἀπετέλεσαν τὰς πολυωνύμους ἐπιστήμας.

Ἡ ἄρρητος ἡδονὴ ἢ μετ' αὐτῆς ἀδιασπάστως συνδεδεμένη ἐλέγχει τὴν δύναμιν αὐτῆς, ἢ ἡδονὴ ἦν ὁ Ἑλληνα ἀπὸ σκηναῖος φιλόσοφος διὰ τῶν λέξεων ὑμνησεν ἐκείνων·

*Ὁλβιος ὅστις τῆς ἱστορίας
ἔσχε μάθησιν, μήτε πολιτῶν
ἐπὶ πημοσύνας, μήτ' ἐς ἀδίκους
πράξεις ὁρμῶν,
ἀλλ' ἀθανάτου καθορῶν φύσεως
κόσμον ἀγήρω, τίς τε συνέστη
καὶ ὄπη καὶ ὄπως, ἦ)*

ὁ δὲ Ῥωμαῖος ποιητὴς ἐν τῷ περιυμνήτῳ στίχῳ παρέστησε·

Felix qui potuit rerum cognoscere causas ⁴⁾.

Ἡ ἔφεσις αὕτη καὶ συζυγία μετ' αὐτῆς ἢ τάσις, ἣτις ἀρχῆθεν ὡσαύτως καὶ ἀνεξαλείπτως εἶναι ἐγκεχαραγμένη ἐν τῇ τοῦ ἀνθρώπου ψυχῇ, τοῦ νὰ ζητῇ ἐνιαίαν αἰτίαν τῆς γνώσεως καθόλου καὶ τῆς ὑπάρξεως, ἐγένετο τῆς φιλοσοφίας ἢ ἀφειρησίας.

Τοιαύτην τῆς φιλοσοφίας ἀντίληψιν ἔσχον οἱ Ἕλληνες, οἵτινες καὶ ἐδημιούργησαν τὴν φιλοσοφίαν καὶ πρῶτοι ὠνόμασαν αὐτήν. Σοφίαν οἱ Ἕλληνες εἶπον τὴν γνῶσιν καθόλου καὶ μάθησιν ⁵⁾, σοφὸν δὲ καὶ σεσοφισμένον καὶ σοφιστὴν τὸν οἶανδήποτε κεκτημένον ἀπηκριβωμένην γνῶσιν καὶ ἐμπειρίαν ⁶⁾, φιλοσοφίαν δέ, ὡς καὶ τὸ ὄνομα δηλοῖ, τὸν πρὸς τὴν σοφίαν, τὸν πρὸς τὴν γνῶσιν καθόλου ἔρωτα, τὴν ὄρεξιν τὴν πρὸς ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων καὶ μελέτην. Ταύτην τὴν ἔννοιαν ἔχει τὸ ῥῆμα φιλοσοφεῖν ἀπὸ τῆς πρώτης ἐμφανίσεως παρὰ τῷ Ἡροδότῳ καὶ τῷ Θουκυδίδῃ. Μυριόλεκτον εἶναι τὸ τοῦ Ἡροδότου, ἐν ᾧ εἰσάγεται ὁ Κροῖσος λέγων πρὸς τὸν Σόλωνα· «*Ξεῖνε Ἀθηναῖε, παρ' ἡμέας περὶ σέο λόγος ἀπίκται πολλὸς καὶ σοφίης εἵνεκεν τῆς σῆς καὶ πλάνης, ὡς φιλοσοφῶν γῆν πολλὴν θεωρίας εἵνεκεν ἐπελήλυθας*» ⁷⁾. Οὐδεὶς δ' ἀγνοεῖ ὅτι παρὰ Θουκυδίδῃ ὁ Περικλῆς ἐν τῷ ἀθανάτῳ ἐπιταφίῳ τὴν θεωρητικὴν μελέτην τῶν Ἀθηναίων χαρακτηρίζων τὸ περιώνυμον ἐκεῖνο εἶπε· «*Φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἄνευ μαλακίας*» ⁸⁾. Καὶ ἀφ' οὗτου δὲ τὸ ὄνομα φιλοσοφία τεχνικὸς ὄρος ἀπέβη ἐν τῇ σωκρατικῇ σχολῇ ⁹⁾, ἀναλλοίωτον ἐτήρησε τὴν καθολικὴν ταύτην ἔννοιαν. Ὁ δαιμόνιος Πλάτων φιλοσοφίαν μὲν εἶπε τῆς ἐπιστήμης τὴν κτῆσιν ¹⁰⁾, φιλόσοφον δὲ τὸν τῆς σοφίας ἐπιθυμητὴν ¹¹⁾. ὑπῆγε δ' εἰς αὐτὴν καὶ τὴν γεω-

μετρίας και άλλας θεωρητικὰς ἐνεργείας¹²⁾· και ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ και περὶ λογικὰ και περὶ ἠθικὰ και περὶ παντοῖα ἄλλα ἐπραγματεύθη ζητήματα¹³⁾. Ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ταύτῃ ἐννοία μετεχειρίσθη τῆς φιλοσοφίας τὸ ὄνομα¹⁴⁾ και ὁ πολὺς Ἀριστοτέλης, ὅστις τριττὰς θεωρητικὰς φιλοσοφίας διακρίνει, τὴν μαθηματικὴν τὴν φυσικὴν τὴν θεολογικὴν¹⁵⁾. Καὶ τὴν μὲν θεολογικὴν πρώτην φιλοσοφίαν καλεῖ¹⁶⁾, τὴν δὲ φυσικὴν και δευτέραν φιλοσοφίαν ὀνομάζει¹⁷⁾ καταλέγει δὲ εἰς τοὺς φιλοσόφους και τοὺς Ἰωνας φυσιολόγους και τοὺς ἄλλους, ὅσοι πρὸ τοῦ Πλάτωνος και τοῦ Σωκράτους περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς τῶν ὄντων φύσεως διέτριψαν¹⁸⁾.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐνόησαν τὴν φιλοσοφίαν και οἱ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη γενόμενοι Ἕλληνες φιλόσοφοι, μάλιστα δ' οἱ Στωικοὶ και οἱ Ἐπικούρειοι και οἱ Νέοι Πλατωνικοὶ¹⁹⁾, πρὸς δὲ τούτοις οἱ πλεῖστοι και κράτιστοι τῶν φιλοσόφων τῶν ἔπειτα χρόνων²⁰⁾.

Ὁ τῆς νεωτέρας ἐμπειρικῆς φιλοσοφίας ἀρχηγὸς Φραγκίσκος Βάκων και τὴν φυσικὴν και τὴν ἀνθρωπολογία, ἧς μέρος λέγει τὴν ἰατρικὴν, και τὰς ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος καταλέγει εἰς τὴν ἐπιστήμην ταύτην²¹⁾. Ὁ δὲ τῆς ὀρθολογικῆς φιλοσοφίας ἀρχηγὸς Καρτέσιος τὴν φιλοσοφίαν, ἣν ὀνομάζει *studium sapientiae*, παραβάλλει πρὸς δένδρον, οὗ ῥίζα μὲν εἶναι ἡ μεταφυσικὴ, κορμὸς δὲ ἡ φυσικὴ, κλάδοι δὲ αἱ ἄλλαι ἐπιστήμαι. « *Tota* » λέγει, « *philosophia veluti arbor est, cujus radices metaphysica, truncus physica et rami ex eodem pallulantes omnes aliae scientiae sunt — Philosophiae prima pars metaphysica est, ubi continentur principia cognitionis, altera pars est physica, in qua inventis veris rerum materialium principis generatim, examinatur quomodo totum universum sit compositum, deinde speciatim, quatenam sit natura*

huius terrae, aeris, aquae, ignis, magne tis et aliorum mineralium. Deinceps quoque singulatim naturam plantarum, animalium et praecipue hominis examinare debet, ut ad alias scientias invenendas, quae utiles sibi sunt, idoneus reddatur, — quae ad tres praecipuas revocantur, medicinam, mechanicam atque ethicam ²²). Οὐχὶ ἄλλως ὥρισε τὴν φιλοσοφίαν ὁ Hobbes, ὅστις μέρος αὐτῆς ἔλεγε τὴν μαθηματικὴν καὶ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν πολιτικὴν φιλοσοφίαν καί, ὡς οἱ Ἕλληνες τὸν Θαλῆν καὶ τὸν Ἀναξίμανδρον καὶ τὸν Ἀναξίμενην καὶ τοὺς ἄλλους φυσιολόγους, εἰς τοὺς φιλοσόφους ἔτασσε τὸν Κοπέρνικον, τὸν ἔνδοξον ἀστρονόμον, ὅστις τοῦ μεγάλου Ἀριστάρχου τὴν ἡλιοκεντρικὴν θεωρίαν ἀνεπέεσε, καὶ τὸν Galilei καὶ τὸν Harvey ²³), τὸν διάσημον φυσιολόγον, ὅστις σαφῶς ἐδίδαξε τὴν τοῦ αἵματος κυκλοφορίαν (1628) ²⁴). Ἐνιαίαν περὶ κόσμου θεωρίαν ἔλεγον τὴν φιλοσοφίαν καὶ ὁ Σπινόζας ²⁵) καὶ ὁ Λειβνίτιος ²⁶) καὶ ὁ Οὐόλφιος καὶ ὁ Λόκκιος. Κατὰ Οὐόλφιον ἡ γνῶσις εἶναι τὸ μὲν ἱστορικὴ τὸ δὲ φιλοσοφικὴ. Καὶ ἱστορικὴ μὲν εἶναι ἡ γνῶσις τῶν ὄντων καὶ γινομένων (*cognitio eorum, quae sunt vel fiunt*), φιλοσοφικὴ δὲ ἡ γνῶσις τοῦ λόγου τῶν ὄντων καὶ γινομένων (*cognitio rationis eorum, quae sunt vel fiunt*), φιλόσοφος δ' εἶναι «*qui rationem reddere potest eorum, quae sunt vel esse possunt*». Περιλαμβάνει δὲ κατὰ Οὐόλφιον ἡ φιλοσοφία τὴν φυσικὴν, τὴν ψυχολογίαν, τὴν ὄντολογίαν, τὴν λογικὴν, τὴν ἠθικὴν, τὴν καλλολογίαν ²⁷). Κατὰ τὸν Λόκκιον ²⁸) ἡ φιλοσοφία συμπίπτει τῇ ἐπιστήμῃ, μέρη δ' αὐτῆς θεμελιώδη εἶναι ἡ φυσικὴ ἢ φυσικὴ φιλοσοφία (*physica, natural philosophy*), ἡ πρακτικὴ (*practica*), ἧς κυριώτατον μέρος εἶναι ἡ ἠθικὴ, καὶ ἡ σημειωτικὴ (*semiotica*), ἧς ἡ λογικὴ ἀποτελεῖ τὴν σπουδαιοτάτην μοῖραν. Εἶναι δὲ πᾶσι γνώριμον, ὅτι καὶ νῦν ἔτι ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ φυσικὴ, ἡ θεωρι-

τική μάλιστα ή μαθηματική λεγομένη, καλεῖται natural philosophy²⁹⁾ καὶ ὅτι ὁ μέγας Νεύτων τὴν μαθηματικὴν φυσικὴν του ἐπέγραψε «Naturalis philosophiae principia mathematica», ὁ δὲ Wallis, ὁ διαπρεπὴς μαθηματικός, εἰς τὴν φιλοσοφίαν κατέλεγε καὶ τὴν φυσικὴν καὶ τὴν ἀνατομικὴν καὶ τὴν γεωμετρίαν καὶ τὴν ἀστρονομίαν καὶ τὴν μηχανικὴν καὶ τὰς τοιαύτας μαθήσεις³⁰⁾.

Καθολικὴν τοῦ ὄντος γνῶσιν εἶπον τὴν φιλοσοφίαν καὶ ὁ μέγας Κάντιος καὶ πάντες τῆς νεωτέρας διανοήσεως οἱ ἀριστεῖς. Κατὰ Κάντιον τὴν ὑπόθεσιν τῆς φιλοσοφίας τὰ ἐξῆς τέσσαρα ἀποτελοῦσιν ἐρωτήματα: «Was kann ich wissen? — Was darf ich hoffen? — Was soll ich tun? — Was ist der Mensch?—, ὧν ἐρωτημάτων εἰς μὲν τὸ πρῶτον ἀποκρίνεται ἡ μεταφυσική, εἰς δὲ τὸ δεύτερον ἡ ἠθική, εἰς δὲ τὸ τρίτον ἡ θρησκεία, εἰς δὲ τὸ τέταρτον ἡ ἀνθρωπολογία³¹⁾. Ὁ Schelling λέγει φιλοσοφίαν τὴν ἐνότητα τῶν γνώσεων καὶ καλεῖ αὐτὴν ἐπιστήμην τῶν ἐπιστημῶν³²⁾, ὁ Ἐγγελος ὀνομάζει αὐτὴν λογικὴν ἐξέτασιν τῶν ὄντων καὶ ἐπιστήμην τοῦ ὑπάρχοντος³³⁾, ὁ Ἐρβαρτος Bearbeitung der Begriffe, ἥτοι ἐπεξεργασίαν τῶν ἐννοιῶν, ἐπειδὴ, ὡς λέγει, σκοπὸν προτίθεται τὴν ἄρσιν τῶν ἀντιφάσεων τῶν φερομένων ἐν ταῖς ἐννοίαις, ὧν χρῆσις γίνεται ἔν τε τῷ καθ' ἡμέραν βίῳ καὶ τῇ ἐρευνῇ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν³⁴⁾. Ὁ Αὔγουστος Comte, ὁ εἰσηγητὴς τῆς θετικῆς λεγομένης φιλοσοφίας, ὅστις ἠκολούθησε τοῖς ἔχνεσι τῶν ἐν Γαλλίᾳ ἐγκυκλοπαιδικῶν, μάλιστα δὲ τῷ D'Alembert καὶ τῷ Turgot, εἶπε τὴν φιλοσοφίαν «le système général des conceptions humaines»³⁵⁾. Κατὰ Ἐρβέρτον Spencer φιλοσοφία εἶναι completely unified knowledge ἥτοι ἡ ἄκρως ἐνιαία γνῶσις³⁶⁾. Κατὰ Paulsen, ὡς πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι, ἀσχολεῖται καὶ ἡ φιλοσοφία περὶ τὴν ἔρευναν σύμπαντος τοῦ ἐπιστητοῦ, ἀλλ' ἐν ᾧ αἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμαι μέρη

μόνον τοῦ ὄλου ἐξετάζουσιν, ἡ φιλοσοφία ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ τὸ σύνολον, τὸ *mysterium magnum*³⁷⁾. Παραπλήσια διδάσκει ὁ πολὺς Wundt, ὁ ὁμολογουμένως κράτιστος τῶν φιλοσόφων τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Φιλοσοφία κατὰ Wundt εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἣτις σκοπὸν προτίθεται τὰς ὑπὸ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν εὑρημένας γνώσεις νὰ συνάψῃ εἰς σύστημα ἀντιφάσεων ἀπηλλαγμένον καὶ ἀποτελέσῃ τινὰ περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν τὰς ἀξιώσεις τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας ἀποπληροῦσαν³⁸⁾.

Οὕτως, ὅπερ καὶ ἐν ἀρχῇ ἐλέγομεν, ὑπὸ τῆς ἀριστοκρατίας τῆς φιλοσοφικῆς διανοήσεως ὠρίσθη ἀείποτε ἡ φιλοσοφία, συμφώνως πρὸς τὴν ψυχολογικὴν αὐτῆς γένεσιν, ἐπιστήμη καθολικὴ, *scientia universalis*, σύμπαν τὸ ἐπιστητὸν περιλαμβάνουσα ὑφ' ἑαυτήν.

Αἱ διαφωνίαι ἀνέκυψαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος Δαυῖδ Hume ἐν τῷ ἀξιολόγῳ συγγράμματι *Treatise on human nature*, ἥτοι Περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως (1739) ἐδίδαξεν ὅτι φιλοσοφία εἶναι ἡ μελέτη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς ἢ ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας ἐρειδομένη, ἐταύτισε δ' οὕτω τὴν φιλοσοφίαν πρὸς τὴν ψυχολογίαν. Συνεφώνησαν δ' αὐτῷ ἐν μὲν τῇ Ἀγγλίᾳ ὁ Adam Smith καὶ ὁ Bentham καὶ ὁ James Mill καὶ ὁ John Stuart Mill καὶ ὁ Bain, ἐν δὲ τῇ Γερμανίᾳ ὁ Beneke, ὁ νῦν ἐν Μονάχῳ καθηγητῆς Θεόδωρος Lipps καὶ ἄλλοι³⁹⁾. Κατὰ Beneke, ἡ φιλοσοφία εἶναι φυσιολογία τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, «*Naturwissenschaft der menschlichen Seele*»⁴⁰⁾, κατὰ δὲ τὸν Lipps εἶναι ἐπιστήμη τοῦ πνεύματος ἢ τῆς ἐσωτερικῆς ἐμπειρίας⁴¹⁾. Μονομερῶς δ' ὥρισε τὴν φιλοσοφίαν καὶ ὁ πολὺς Helmholtz, ὡσαύτως δὲ ὁ Αὔγουστος Döring καὶ ὁ νῦν καθηγητῆς τοῦ ἐν Εἰδελβέργῃ πανεπιστημίου Windelband.

Κατὰ Helmholtz ἡ φιλοσοφία εἶναι θεωρία τῆς γνώσεως ⁴²⁾ κατὰ δὲ τὸν Döring ἐπιστήμη τοῦ ἀγαθοῦ, ἀγαθολογία, Güterlehre ⁴³⁾, κατὰ δὲ τὸν Windelband ἐπιστήμη ἀρχῶν καὶ κανόνων, λογικῶν καὶ ἠθικῶν καὶ καλλολογικῶν ⁴⁴⁾.

Ἄλλ' ὅτι οὐδὲ εἷς τῶν ὀρισμῶν τούτων ἀρμόζει τῇ φιλοσοφίᾳ, πᾶς τις θὰ συνομολογήσῃ. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ταυτίζεται πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ἡ ἐπιστήμη, ἥτις τὴν φύσιν μόνον καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως ἐξετάζει; Μοῖρα μικρὰ τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ θεωρία τῆς γνώσεως, ὡς καὶ ἡ λογικὴ ἡ τοὺς λογικοὺς κανόνας ἐξετάζουσα καὶ ἡ ἠθικὴ ἡ σπουδάζουσα περὶ τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς καὶ ἡ καλλολογία ἡ τὰς καλλολογικὰς ἀξίας ἐρευνῶσα. Ὅτι δὲ οὐδὲ πρὸς τὴν ψυχολογίαν τὴν τὰ ψυχικὰ γεγονότα καὶ τοὺς νόμους τοὺς ταῦτα διέποντας ὑπόθεσιν ποιουμένην δύναται νὰ συμπέσῃ ἡ φιλοσοφία, ἡ ἐπιστήμη ἥτις ἐνιαίαν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν ἐπιζητεῖ νὰ κατασκευάσῃ, οὐδὲ τὸ παράπαν παρίσταται ἀνάγκη νὰ εἴπωμεν ⁴⁵⁾. Ὄρθον εἶναι μόνον περὶ τῆς ψυχολογίας προκειμένου, ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη εἶναι ἡ κρηπίς πασῶν τῶν τοῦ πνεύματος ἤτοι τῶν ἱστορικῶν καὶ τῶν φιλολογικῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ τῶν νομικῶν ἐπιστημῶν ⁴⁶⁾.

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι προϊόντος τοῦ χρόνου ἐπῆλθέ τις τῆς ἐννοίας τῆς φιλοσοφίας περιορισμὸς καὶ καθορισμὸς ἀκριβέστερος. Πρόδηλον εἶναι ὅτι ὁ ἐπιστήμων, ὅστις θὰ ἐπεχείρῃ ἀρτίως νὰ νοήσῃ τὸ ὄν ἄδι' ἐξετάσεως πάντων τῶν μερῶν αὐτοῦ, θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ εἶναί τις αὐτόχρομα ὑπεράνθρωπος, παρατηρητικότητά καὶ μνήμην καὶ κρίσιν κεκτημένος ὑπερφυῆ, ἐρευνῶν μετὰ δαιμονίας ταχύτητος πάντα τοῦ ἐπιστητοῦ τὰ μέρη καὶ δὴ ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ καὶ

συνάγων τὰ πορίσματα τῶν ζητήσεων αὐτοῦ, τῶν μαθηματικῶν καὶ τῶν φυσικῶν καὶ τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν ἐν τῇ εὐρυτάτῃ τῆς λέξεως ἐννοία, καὶ συγκρίνων καὶ συνδυάζων, θὰ ὄφειλε δῆλα δὴ νὰ εἶναι Δημόκριτος ἅμα καὶ Thomson καὶ Laplace καὶ Ἀριστοτέλης, Ἴππαρχος ἅμα καὶ Faraday καὶ Νεύτων καὶ Spencer καὶ καθόλου εἰπεῖν ἄκρος πασῶν τῶν ἐπιστημῶν μυσταγωγὸς καὶ ἱεροφάντης. Αὕτη ἡ ἀδυναμία ἐπήνεγκε τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος μεταβολήν, ἥτοι προυκάλεσε τὸν καταμερισμὸν τοῦ ἐπιστητοῦ, ὅστις ἤρξατο πρωίμως ἐν Ἑλλάδι, ἐπετάθη δ' ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων καὶ ἐξακολουθεῖ ἔτι καὶ νῦν. Πρῶται ἀπεσπᾶσθησαν τῆς φιλοσοφίας αἱ φυσικαὶ καὶ αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα π. Χ. ἴδρυσεν ὁ Εὐκλείδης τὴν γεωμετρίαν· ὁ Ἀρχιμήδης διὰ τῆς θεωρίας τοῦ μοχλοῦ καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ὑδροστατικῆς ἐθεμελίωσε τὴν μηχανικὴν· ὁ Ἴππαρχος ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς ἀστρονομίας, ὁ Ἡρόφιλος καὶ ὁ Ἐρασίστρατος τῆς ἀνατομικῆς· ὁ Γαληνὸς ὀλίγω ὕστερον ἐν Ῥώμῃ ἐγένετο θεμελιωτὴς τῆς φυσιολογίας. Παλίρροιά τις κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἐπελθοῦσα δὲν ἀνέκοιψε τὸν τοιοῦτον καταμερισμὸν, ἀλλὰ καὶ αἱ χημικαὶ καὶ αἱ γεωλογικαὶ καὶ αἱ ἄλλαι φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἀπέβησαν αὐτοτελεῖς, ὡσαύτως δὲ αἱ πολλαὶ τῶν ἐπιστημῶν τοῦ πνεύματος ἐγένοντο αὐτόνομοι καὶ κατὰ μικρὸν ἀπετελέσθησαν αἱ παντοῖαι ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμαι, αἱ τῆς φύσεως, αἱ τοῦ πνεύματος, αἱ μαθηματικάι. Ἐμειναν δὲ μετὰ τῆς φιλοσοφίας μέχρι τοῦδε ἠνωμέναι ἡ ψυχολογία, ἡ λογικὴ, ἡ ἠθικὴ, ἡ καλλολογία καὶ ὅσαι ἄλλαι λέγονται εἰδικαὶ φιλοσοφικαὶ ἐπιστῆμαι ⁴⁷⁾.

Ἄλλ' ὁ τοιοῦτος καταμερισμὸς οὐδαμῶς μετέβαλε τὰ πράγματα κατ' οὐσίαν. Ὁ καταμερισμὸς τοῦ ἐπιστητοῦ εἶναι τι αὐθαίρετον καὶ βίαιον. Ἐν εἶναι τὸ ὄν καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ τοῦ ὄντος τούτου ἐπιζητεῖ ἐνιαίαν γνῶσιν ⁴⁸⁾.

Ἡ φιλοσοφία δὲ καὶ μετὰ τὸν καταμερισμὸν ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἡ ἐπιστήμη, ἣτις τὰ ὄντα ἐξετάζουσα καὶ τὸν βίον τὸν ἀνθρώπινον ἐρευνῶσα πειρᾶται νὰ ἀποτελέσῃ καθολικὴν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν, περιλαμβάνει δὲ σύμπαν τὸ ἐπιστητόν. Ἡ ἐπελθοῦσα διαφορὰ ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι νῦν ὁ φιλοσοφῶν μόνον τινῶν ἐπιστημῶν τὰς λεπτομερείας ἐξετάζει⁴⁹⁾, τῶν δ' ἄλλων τὰ πορίσματα ὡς συνάγονται ὑπὸ τῶν περὶ ταύτας ἀσχολουμένων, οἵτινες εἶναι τρόπον τινὰ συλλήπτορες αὐτοῦ καὶ συνεργοί, παραλαμβάνει καὶ συνδυάζει καὶ ζητεῖ νὰ νοήσῃ τὸ ὄν ὡς ἐνιαῖον σύνολον. Οὐχὶ δὲ ὀρθῶς ἐλέχθη ὅτι ἡ οὕτω νοουμένη φιλοσοφία εἶναι περιττή, διότι δῆθεν τὸ ἔργον αὐτῆς πολλῶν τελειότερον ἐκτελοῦσιν οἱ ἐπιστήμονες οἱ διατρίβοντες περὶ τὰς ἐπιστήμας ἐκάστας⁵⁰⁾. Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἕκαστος ἐπιστήμων δύναται νὰ φιλοσοφῇ, νὰ ζητῇ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑαυτοῦ ἐπιστήμης. Ἐκάστη ἐπιστήμη πειρᾶται νὰ ἐξέρχεται ἐκ τοῦ κύκλου τῆς ἐμπειρίας αὐτῆς καὶ ἀναζητῇ τὰς πρώτας ἀρχὰς τῶν φαινομένων καὶ τῶν νόμων οὓς ἐξετάζει. Οὕτως ἡ φυσικὴ, ἡ χημεία, ἡ μαθηματικὴ, ἡ φυσιολογία, ἡ ἱστορία⁵¹⁾. Ἡ τίς θὰ ἠμφεσβήτῃ ὅτι φιλοσοφεῖ ὁ Gassendi καὶ ὁ Maxwell καὶ ὁ Tyndall ἐν ταῖς περὶ γενέσεως τῶν ὄντων θεωρίαις ἢ ὅτι φιλοσοφεῖ ὁ Gauss καὶ ὁ Riemann καὶ ὁ Poincaré καὶ ὅσοι ἄλλοι διατρίβουσι περὶ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τῆς λεγομένης μεταγεωμετρίας καὶ μαθηματικῆς φιλοσοφίας; Ἀλλὰ θὰ ὁμολογήσῃ πᾶς τις, ὅτι ἡ τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν ζήτησις καὶ φιλοσοφία εἶναι περιορισμένη, ἀναφερομένη εἰς μόνον μόνον τοῦ ἐπιστητοῦ. Κάλλιστα εἶπεν ἤδη ὁ Ἀριστοτέλης: «*Οὐδεμία τῶν ἄλλων (ἐπιστημῶν) ἐπισκοπεῖ καθόλου περὶ τοῦ ὄντος ἢ ὄν, ἀλλὰ μέρος αὐτοῦ τι ἀποτεμόμεναι περὶ τούτου θεωροῦσι τὸ συμβεβηκός, οἷον αἱ μαθηματικαὶ τῶν ἐπιστημῶν*»⁵²⁾. Ἡ δὲ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη, ἣτις ἐπὶ πᾶν

τὸ ἐπιστητὸν τὴν γνῶσιν ἐπεκτείνουσα πειρᾶται συμφῶνως πρὸς τὸν ἀκοίμητον πόθον τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς νὰ κατασκευάζῃ καθολικὴν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν καὶ συμπληροῖ τὸ ἔργον τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν⁵³⁾. Δὲν εἶναι δὲ ὀρθὸν τὸ λεχθέν, ὅτι, ἀφ' οὗτοι αἱ πλεῖσται τῶν ἐπιστημῶν ἐγένοντο αὐτόνομοι, ἐξέλιπεν ἡ φιλοσοφία ἢ ὅτι θὰ ἐκλίπη, ὅταν καὶ αἱ λοιπαὶ ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμαι ἀποβῶσιν αὐτοτελεῖς⁵⁴⁾. Ἀστόχως ὁ Windelband παραβάλλει τὴν φιλοσοφίαν πρὸς τὸν βασιλέα Λήρ, ὅστις, ἀφ' οὗ πᾶσαν τὴν περιουσίαν διένειμεν εἰς τὰς θυγατέρας αὐτοῦ, περιέρχεται τὰς ὁδοὺς ἐπαιτῶν⁵⁵⁾. Πολλῶ δ' ἀστοχώτερον ἄλλοι παρέβαλον τὸν φιλόσοφον πρὸς τὸν ποιητὴν, ὅστις κατὰ τὸ γνωστὸν τοῦ Schiller ποίημα «Die Teilung der Erde» ἦλθε μετὰ τὴν διανομὴν τῆς γῆς⁵⁶⁾. Διότι πρῶτον μὲν ὁ φιλόσοφος δὲν ἀνεφάνη μετὰ τὸν καταμερισμὸν τοῦ ἐπιστητοῦ, ἀλλὰ πρῶτιστος τῆς ἐπιστήμης μυσταγωγὸς ὑπῆρξεν, ὕστερον δὲ προσέλαβεν, ὡς εἴπομεν, συνεργοὺς καὶ συλλήπτους τοὺς ἀσχοληθέντας περὶ τὰς ἐπιστήμας τὰς ἐπὶ μέρους. Ἐπειτα ὁ φιλόσοφος μέγιστον ἀείποτε καὶ τιμιώτατον τῆς ἐπιστημονικῆς ζητήσεως μέρος θὰ ἔχη, νὰ ἐξετάζῃ τὸ ὄν ἐν συνόλῳ καὶ νοῆ τὸ πᾶν ἐν τῇ σχέσει καὶ συναφείᾳ αὐτοῦ. Ὄρθότερον καὶ προσφυέστερον ἄλλοι παρέβαλον τὸν φιλόσοφον πρὸς διευθυντὴν ὀρχήστρας. Τοῦ διευθυντοῦ τῆς ὀρχήστρας ἔργον εἶναι τὰ διάφορα μουσικὰ ὄργανα νὰ ἄγῃ εἰς συμφωνίαν καὶ ὁ φιλόσοφος ἔργον ἔχει τῶν παντοίων ἐπιστημῶν τὰ πορίσματα νὰ συνάπτῃ εἰς ἓν ὅλον ἁρμονικόν⁵⁷⁾.

Καὶ σημειωτέον ὅτι τοιαύτην τὴν φιλοσοφίαν ὑπετύπωσε πάλαι ἡ Ἑλλάς διὰ τῶν μεγάλων αὐτῆς φιλοσόφων, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὁ Πλάτων εἰς τὴν φιλοσοφίαν ἐν εὐρυτέρᾳ ἐννοίᾳ ὑπάγει, ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν εἴπομεν, πᾶσαν ἐπιστήμην. Ἄλλ' ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ λέγει

φιλοσοφίαν τὴν ἐπιστήμην τοῦ ὄντως ὄντος, τῶν ἰδεῶν, αἷτινες εἶναι τὸ ἀεὶ κατὰ ταῦτὰ ἔχον ἀκινήτως, τὸ ἀμετάβλητον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ γινόμενα καὶ μεταβαλλόμενα καὶ ἀεὶ ρέοντα αἰσθητά⁵⁸⁾. Ἔτι δ' ἀκριβέστερον καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην ὥρισε τὴν φιλοσοφίαν ὁ μέγας Σταγίριτης. Τὸ ὄν ἢ ὄν ἐρευνᾷ ἐν στενωτέρᾳ ἐννοίᾳ ἢ φιλοσοφία κατ' αὐτὸν καὶ θεωρεῖ τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ αἰτίας τῶν ὄντων. Καλεῖ δὲ τὴν τοιαύτην φιλοσοφίαν ὁ Ἀριστοτέλης *πρώτην φιλοσοφίαν καὶ θεολογικὴν*⁵⁹⁾, ἐκάλεσαν δ' οἱ ὕστερον αἰῶνες *μεταφυσικὴν* κατὰ περίεργόν τινα σύμπτωσιν⁶⁰⁾.

Δὲν λέγομεν δ' ἡμεῖς, ὅτι ὁ μέλλων νὰ ἀποτελέσῃ περὶ κόσμου θεωρίαν ὀφείλει νὰ διατρέβῃ μόνον περὶ τὰς ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος· νομίζομεν μᾶλλον ὅτι καὶ ὁ Haeckel καὶ ὁ Ostwald καὶ ὁ Mach καὶ ὁ Stallo καὶ πᾶς ἄλλος ἐπιστήμων δύναται περὶ κόσμου θεωρίαν νὰ κατασκευάσῃ⁶¹⁾. Διτταὶ εἶναι αἱ κρηπίδες, ἐφ' ὧν τὸ οἰκοδόμημα τῆς φιλοσοφίας στηρίζεται, αἱ τῆς φύσεως καὶ αἱ τοῦ πνεύματος ἐπιστῆμαι. Δύναται δὲ κάλλιστα καὶ ὁ ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἐρειδόμενος καὶ ὁ ὀρμώμενος ἀπὸ τῶν πνευματικῶν ἐπιστημῶν νὰ νοήσῃ τὸ ὄν ἐν τῷ συνόλῳ. Ἄλλ' ὅμως εἶναι ἀπαραίτητος ἀνάγκη πασῶν τῶν ἐπιστημῶν νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν τὰ πορίσματα, διότι ἄλλως ἕτεροσκελῆς καὶ χωλὴ θὰ εἶναι ἡ θεωρία αὐτοῦ. Εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι αἱ μὲν τῆς φύσεως ἐπιστῆμαι εἰς τὴν περὶ τοῦ κόσμου θεωρίαν, αἱ δὲ τοῦ πνεύματος ἤτοι αἱ διανοητικαὶ καὶ ἠθικαὶ ἐπιστῆμαι εἰς τὴν περὶ τοῦ βίου θεωρίαν μᾶλλον συντελοῦσιν.

Ἐννοεῖται ὅτι ἡ κατασκευὴ θεωρίας περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου δὲν εἶναι ἔργον τοῦ τυχόντος ἐπιστήμονος. Ὁ ἀληθὴς φιλόσοφος, ὁ δυνάμενος καὶ τὰς μέχρι τοῦδε ἀποτετελεσμένας θεωρίας νὰ νοήσῃ καὶ κρίνῃ ὀρθῶς καὶ πολλῶ μᾶλλον ἰδίαν νὰ κατασκευάσῃ ἢ καὶ νὰ προσθέσῃ

γενναϊόν τινα λίθον εἰς τὸ ὑπάρχον φιλοσοφικὸν οἰκοδόμημα, ἀνάγκη νὰ εἶναι αὐτὸ τοῦτο πένταθλος τῆς ἐπιστήμης⁶²⁾, νοῦν ἔχων συνοπτικὸν⁶³⁾ καὶ συνθετικὸν καὶ ἀναλυτικόν, οὐχὶ δὲ μόνον τὴν ἰδίαν ἐπιστήμην τελείως γινώσκων καὶ προάγων ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν τὰ πορίσματα τοῦλάχιστον πρὸ ὀφθαλμῶν λαμβάνων καὶ τὰς πρώτας ἀρχὰς καὶ αἰτίας ἐξετάζων σύμπαντος τοῦ ἐπιστητοῦ⁶⁴⁾.

Οὕτως, ἵνα ἀνακεφαλαιώσωμεν, εἶναι καὶ καθ' ἡμᾶς ἡ φιλοσοφία κυρίως εἰπεῖν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρία ἢ μεταφυσική, καθ' ἣν τανῦν προσνέμομεν ἔννοιαν εἰς τὴν λέξιν ταύτην, περιλαμβάνει δὲ τὴν τῆς φύσεως φιλοσοφίαν καὶ τὴν τοῦ πνεύματος, ἢ ἢ ψυχολογία⁶⁵⁾, ἢ θεωρία τῆς γνώσεως μετὰ τῆς λογικῆς, ἢ ἠθική, ἢ καλλολογία, ἢ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας, ἢ φιλοσοφία τοῦ δικαίου, ἢ φιλοσοφία τῆς θρησκείας⁶⁶⁾. Ἔχει δὲ πρὸς τὰς ἐμπειρικὰς ἐπιστήμας σχέσιν τὴν ἐξῆς. Ἐκείνων ἐκάστη μοῖραν μόνον τοῦ ἐπιστητοῦ ἐξετάζει καὶ παρασκευάζει τῆς φιλοσοφίας τὸ ἔργον διὰ τῶν γενικωτέρων ζητημάτων, ἅπερ ἐν αὐταῖς ἀνακλύπτουσιν, αὕτη δὲ τὸ σύνολον τῶν πορισμάτων ἐλέγχουσα πειρᾶται νὰ ἀπαλλάτῃ τῶν ἀντιφάσεων καὶ συνδέῃ αὐτὰ εἰς ἓν ἑναρμόνιον ὅλον. Καὶ οὕτω γίνεται ἡ φιλοσοφία ἡ κορωνὶς καὶ ὁ θριγκὸς ἐν τῷ συστήματι τῶν ἐπιστημῶν, οὐδὲ θὰ παύσῃ οὔσα ἐπιστήμη αὐτοτελής, ἐφ' ὅσον ἡ πρὸς ἐνότητα τῶν γνώσεων ὁρμὴ θὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει.

Κοινὸν πρὸς τὰς ἐπὶ μέρους ἐπιστήμας ἢ οὕτω νοουμένη φιλοσοφία ἔχει τὸ μὲν ὅτι κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐξετάζει τὸ ὄν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς μυθολογικὰς καὶ τὰς ποιητικὰς θεωρίας, αἵτινες στηρίζονται ἐπὶ τῆς φαντασίας καὶ τοῦ συναισθήματος⁶⁷⁾, τὸ δὲ ὅτι τῆς αὐτῆς καὶ ἐκεῖναι μεθόδου ποιεῖται χρῆσιν. Εἶναι γνωστόν, ὅτι ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις πλεῖστοι τῶν φιλοσόφων, μάλιστα δ' οἱ κο-

ρουφαῖοι τῆς ῥωμαντικῆς κληθείσης σχολῆς, ὁ Fichte καὶ ὁ Schelling καὶ ὁ "Ἐγελος, τὴν φιλοσοφίαν ἐθεώρουν ἀφρητηρίαν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν καὶ a priori, οἶονεὶ διὰ τινος ἐνοράσεως καὶ ἀμέσου ἐποπτείας, ἐζήτουν νὰ εὑρωσι τὰς ἀληθείας τὰς φιλοσοφικὰς, καταφρόνουν δὲ πάντων τῶν ἐπὶ τῆς ἐμπειρίας ἐρειδομένων. Ὁ Fichte ἐδίδαξεν, ὅτι ἐν τῇ ζητήσει τῆς ἀληθείας ἡ ψιλὴ διανόησις ἀνάγκη νὰ ἡγηται, ἐν τέλει δὲ μόνον νὰ ἐξετάζηται ἡ ἐμπειρία, ἂν συμφωνῇ πρὸς τὴν οὕτω κατὰ θεωρίαν εὑρεθεῖσαν ἀλήθειαν⁶⁸). Πολλῶ μείζονα ἐπὶ τὴν μέθοδον ταύτην πεποιθήσιν ἐδείκνυεν ὁ Schelling, ὅστις τέλεον τὴν ἐμπειρίαν ἀπέκρουε⁶⁹. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ "Ἐγελος τὴν ἐμπειρικὴν πολλῶ κατωτέραν ἐνόμιζε τῆς θεωρητικῆς ἐξετάσεως τῶν ὄντων⁷⁰). Ἐντεῦθεν δὲ τὰ φαντασιώδη λογικὰ κατασκευάσματα τῆς ῥωμαντικῆς σχολῆς καὶ ὁ δογματικὸς χαρακτήρ, οὗ τὴν ἀτοπίαν εἶχεν ἤδη ἐλέγξει ἡ ἀγγλικὴ φιλοσοφία διὰ τοῦ Λοκκίου καὶ ἡ γερμανικὴ διὰ τοῦ Καντίου, καὶ ἡ καταφρόνησις τῆς τοιαύτης φιλοσοφίας ὑπὸ τῶν ἐμπειρικῶν⁷¹).

Τανῦν εἶναι πάντῃ διάφορα τὰ πράγματα. Ἡ ὀρθῶς νοουμένη φιλοσοφία δὲν εἶναι πλέον ἢ αἰθεροβάμων τοῦ Ἀπολύτου ἰέρεια. οὐδὲ φέρεται ἐπὶ πτερούγων ἀνέμων, οὐδὲ πειροᾶται νὰ κτίζη νεφελοκοκκυγίας, ἀλλ' ὀρμᾶται ἀπὸ τῶν δεδομένων τῆς ἐμπειρίας⁷²) καὶ τὴν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν κατασκευάζει στηριζομένη ἐπὶ τῶν πορισμάτων τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν⁷³), αἵτινες μέθοδον ἔχουσι τὴν παρατήρησιν καὶ τὸ πείραμα, τοὺς ἀσφαλεῖς γνώμονας τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης. Τοῦ κυρίως συλλογισμοῦ ἐν τῇ περαιτέρῳ ἐπεξεργασίᾳ περιεσκεμμένην ποιεῖται χρῆσιν, ὡς καὶ αἱ ἐπὶ μέρους ἐπιστῆμαι, ὑποθέσεις δ' εἰσάγει, ἔνθα ἀποδείξεις ἐνόμιζον ὅτι παρεῖχον οἱ εἰρημένοι σοφοί. Ὅτι δὲ καὶ ἡ ψυχολογία, ἡ βᾶσις τῶν τοῦ πνεύματος ἐπιστημῶν καὶ ἡ ἑτέρα τῶν κρηπίδων τῆς φιλοσοφίας, ἐπὶ

τῆς ἐμπειρίας στηρίζεται, οὐδὲ νὰ μνημονεύσωμεν εἶναι ἀνάγκη. Ὡς ὁ φυσιολόγος, ἐν τῷ ἐργαστηρίῳ ὁ ψυχολόγος ἐρευνᾷ σήμερον τὴν γένεσιν καὶ λειτουργίαν τῶν διαφόρων ψυχικῶν γεγονότων, ὅσα ὑποβάλλονται εἰς πειραματικὴν ἐξέτασιν, καὶ ἡ κοινωνικὴ ψυχολογία ἀπὸ τῆς παρατηρήσεως ὁρμᾶται καὶ ἐπαγωγικῶς συνάγει τὰς ἀληθείας τὰς ἐπιστημονικάς.

Ἔχει τινὰ νῦν ἢ οὕτω νοουμένη φιλοσοφία ἐπὶ τὸν βίον ἐπίδορασιν;

Δὲν θὰ ἐξετάσωμεν, ποίαν ὠφέλειαν παρέχει ἡ φιλοσοφία καὶ ἰδίᾳ ἐκάστη τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, μάλιστα δ' ἡ ψυχολογία καὶ ἡ λογική, εἰς τὰς ἐπιστήμας τὰς ἐπὶ μέρους. Ὅτι ἄνευ τῆς ψυχολογίας, τῆς βάσεως τῶν διαγνωτικῶν καὶ ἠθικῶν ἐπιστημῶν, δι' ἧς καὶ ὁ ἀτομικὸς βίος διασαφεῖται καὶ τὰ ἱστορικὰ καὶ τὰ κοινωνικὰ γεγονότα ἐρμηνεύονται, οὔτε ὁ συγγραφεὺς οὔτε ὁ ποιητὴς καὶ ὁ καλλιτέχνης οὔτε ὁ τῶν φιλολογικῶν συγγραμμάτων καὶ ὁ τῶν ἔργων τῆς τέχνης καθόλου κριτὴς καὶ ἐρμηνευτὴς οὔτε ὁ γλωσσολόγος οὔτε ὁ ἱστορικὸς οὔτε ὁ τῆς Θέμιδος λειτουργὸς οὔτε ὁ ἰατρὸς οὔτε ὁ παιδαγωγὸς οὔτε ὁ τῆς ἐκκλησίας ποιμὴν οὔτε ὁ πολιτικὸς καὶ ὁ κοινωνιολόγος οὔτε ἄλλος τις τῶν τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν ὑποκείμενον ἐρεῦνης ἢ θεραπείας ποιουμένων δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ, εἶναι ὡμολογημένον⁷⁴). Γνώριμον δ' ὡσαύτως εἶναι, ὅτι ἄνευ τῆς λογικῆς, ἧτις τὴν ὀρθὴν μέθοδον τῆς ἐρεῦνης διδάσκει, οὔτε αἰ τῆς φύσεως οὔτε αἰ τοῦ πνεύματος ἐπιστήμαι οὔτε αἰ μαθηματικαὶ δύνανται προσηκόντως τὸ ἔργον αὐτῶν νὰ ἐπιτελέσωσι, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι ἄνευ τῆς περὶ τοῦ κόσμου θεωρίας οὐδεὶς ἐπιστή-

μων θὰ ἠδύνατο ὀρθῶς τὰς ἀρχὰς τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ νὰ νοήσῃ.

Τῶν δ' ὠφελημάτων, ὅσα παρέχει ἡ φιλοσοφία εἰς τὰς κοινωνίας καθόλου, τίς ἐπιστήμη θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιδείξῃ ὑπέρτερα; Ὑπάρχει κτῆμα ἐν τῷ κόσμῳ τιμιώτερον τοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἀσβεστον τὸν πόθον τῆς ἀληθείας ἐν ἑαυτοῖς φέρουσι, παρὰ τὸ νὰ γνωρίσωσι τῶν ὄντων τὴν ἀρχὴν καὶ τὸ τέλος, νὰ μὴ διαγάγωσι δὲ τὸν βίον «*veluti pecora, quae natura prona atque ventri oboedientia finxit*», ὡς ὁ Ῥωμαῖος εἶπε σοφός¹⁵⁾; Ἄλλ' οὐχὶ τοῦτο μόνον τὸ πολιτιμώτατον δῶρον παρέχει ἡ φιλοσοφία. Ἡ ἱστορία περιφανῶς δεικνύει πόσῃν αἱ φιλοσοφικαὶ δόξαι ἐκάστου λαοῦ καὶ ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ αὐτοῦ ἀνάπτυξις ἔχουσιν ἐν ἐκάστη περιόδῳ ἐπ' ἀλλήλας ῥοπὴν¹⁶⁾. Ἡ θρησκεία, ἡ ἐπιστήμη, ἡ τέχνη, τὰ ἠθῆ, οἱ πολιτικοὶ θεσμοὶ εἶναι ἀπαύγασμα καὶ χαρακτὴρ τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ διανοήσεως. Ὁ ἐπὶ τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου βίος τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ τῶν τότε χρόνων φιλοσοφία, ἧς κύριοι ἀντιπρόσωποι ἦσαν ὁ Σωκράτης καὶ οἱ σοφισταί, ἡ ἑλληνικὴ κοινωνία κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ἡ φιλοσοφία τῶν Νέων Πλατωνικῶν καὶ τῶν Νέων Πυθαγορείων, τὸ σκότος τῶν μέσων αἰώνων καὶ ἡ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους παντελῆς σχεδὸν ἔλλειψις φιλοσοφικῆς ζωῆς, τὸ φῶς τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ ἡ ἀνύψωσις τοῦ βίου ἀπὸ τοῦ ΙΕ' αἰῶνος καὶ μυρία ἄλλα παραδείγματα μαρτυροῦσιν ὑπὲρ τοῦ πράγματος τούτου. Τίς ἀγνοεῖ πόσῃν ὁ ΙΗ' αἰὼν ὑπέστη ἐν Γερμανίᾳ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Λειβνιτίου καὶ τοῦ Οὐολφίου τὴν ἐπίδρασιν, ὡσαύτως δὲ τῆς ἀγγλικῆς καὶ τῆς γαλλικῆς, τοῦ Λοκκίου τοῦ Shaftesbury, τοῦ Rousseau, πόσῃν δὲ ῥοπὴν ἤσκησαν ἐν Γερμανίᾳ ἐπὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην

καὶ τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ποίησιν καὶ τὸν βίον καθόλου ἢ φιλοσοφία τοῦ μεγάλου Καντίου, καὶ ἡ τοῦ Ἐγγέλου καὶ ἡ τοῦ Schopenhauer; Ἡ φιλοσοφία τοῦ Καντίου ἐθεωρήθη τὸ ἀνυπέρβλητον κορύφωμα τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως. Ὁ θεολογικὸς ὀρθολογισμὸς ὑπῆρξεν ὁμολογουμένως ἀποτέλεσμα τῶν περὶ θρησκείας διδαγμάτων τοῦ φιλοσόφου ἐκείνου. Δαιμονίως δὲ μεγάλη ἐγένετο καὶ ἡ ἐκ τῆς περιοχῆς κατηγορητικῆς προστακτικῆς τοῦ Καντίου ἐπελθοῦσα ὠφέλεια. Ὁ Γουλιέλμος v. Humbold, ὁ Ἐρρίκος v. Kleist, ὁ Jean Paul ὑπ' αὐτοῦ ἐνεπνεύσθησαν, οἱ μέγιστοι τῶν ποιητῶν τῆς Γερμανίας, ὁ Goethe καὶ ὁ Schiller, ἐνεφορήθησαν τῶν ὑψηλῶν ἐκείνου διδαγμάτων. Πολλαπλῆ εἶναι ἐν ἐκάστη γῶρᾳ τῆς φιλοσοφίας ἡ ἐπίδρασις. Τὰ ἀκαδημεικὰ καὶ τὰλλα μαθήματα, τὰ φιλοσοφικὰ βιβλία καὶ περιοδικά, ὁ τύπος καθόλου, αἱ φιλοσοφικαὶ διαλέξεις, πάντα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα γίνονται μέσα, δι' ὧν ἡ φιλοσοφία εἰς τὰς κοινωνίας μεταδίδεται, πρὸ πάντων δ' οἱ ἀγαθοὶ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς, οἵτινες, εἴπερ τις ἄλλος, ἀποβαίνουσι τῆς ἀρετῆς διδάσκαλοι⁷⁷⁾, τὰ φιλοσοφικὰ δόγματα καὶ μάλιστα τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς τῶν φιλοσόφων διανοήσεως καταβιβάζοντες καὶ τὴν τοῦ καλοῦ περιβάλλοντες ἰδέαν εὐπροσδέκτους παρέχουσι τοῖς πολλοῖς. Τοῦ Ἀναξαγόρου καὶ τῶν σοφιστῶν μαθητῆς ἐγένετο ὁ Εὐριπίδης, τῶν μέσων αἰώνων τὴν φιλοσοφίαν καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸν Ἀριστοτέλη ἐμελέτησεν ὁ Δάντης, ἐκ τοῦ Port-Royal προῆλθεν ὁ Racine, τοῦ γερμανικοῦ Διαφωτισμοῦ τὴν ἐπίδρασιν ὑπέστη ὁ Lessing. Καὶ οἱ Sully Prudhomme καὶ οἱ Tolstoi καὶ οἱ Max Nordau καὶ οἱ Maeterling γίνονται τῆς φιλοσοφίας ἐρμηνεῖς καὶ μυσταγωγοὶ προσιτώτεροι τοῖς πολλοῖς.

Ἀλλ' ἐν τοῖς μάλιστα φωτίζει καὶ προάγει ἡ φιλοσοφία τὸν ἠθικὸν βίον τῶν ἀνθρώπων⁷⁸⁾. Αἱ ἠθικαὶ ἰδέαι, ὡς ἡ

περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρία παρέχει, ἂν μάλιστα ἐνισχύωνται ὑπὸ συναισθήματος γενναίου, δὲν μένουσιν ἀδρανεῖς οὐδ' ἀκίνητοι ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ συνειδήσει, ἀλλὰ ζῶσιν ἐν αὐτῇ καὶ ὡς σταθεροὶ κανόνες καθιστῶσι τοὺς ἔχοντας αὐτὰς χαρακτῆρας καὶ ἄγουσιν εἰς πράξεις ἀγαθὰς. Καὶ ὅσῳ ὑψηλότεραι καὶ εὐγενέστεραι εἶναι αἱ ἰδέαι, τοσοῦτω σεμνότερος καὶ θειότερος ἀποβαίνει ὁ βίος πρὸς ταύτας ῥυθμιζόμενος. Ὁ Πλάτων δεικνύει ἐν τῷ Συμποσίῳ, πῶς διὰ τῆς ὄψεως τοῦ αἰσθητοῦ καλοῦ οἱ ἄνθρωποι εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ καλοῦ ἀναγόμεθα καὶ ἐκ τῆς ὄψεως ταύτης παρορμώμεθα πρὸς τὴν ἀρετὴν⁷⁹⁾, ἐν δὲ τῷ Φαίδρῳ περιγράφει οἷον ἐνθουσιασμόν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ γεννᾶ ἢ ὄψις τῆς ἀληθείας καὶ τῆς σωφροσύνης καὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν ἄλλων ἰδεῶν⁸⁰⁾. Τοιαύτην λέγουσι τὴν ἐπὶ τὸν βίον ἐπίδρασιν τῆς φιλοσοφίας καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Δημόκριτος καὶ οἱ ἐκείνοις ἀκολουθήσαντες φιλόσοφοι τῶν παλαιῶν καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων⁸¹⁾. Πολλοὶ δὲ τοῦτο καὶ μόνον ὑπέλαβον τῆς φιλοσοφίας τὸ ἔργον, νὰ ἐπιδρᾷ ἐπὶ τὸν βίον καὶ μεταβάλλῃ καὶ μεταρρυθμίξῃ αὐτόν. Ὑπομιμνήσκωμεν τὸν Σωκράτη, ὅστις κατὰ τὴν ῥητὴν τοῦ Ξενοφῶντος μαρτυρίαν περὶ ἠθικὰ μόνον ἠσχολεῖτο ζητήματα⁸²⁾, καὶ τοὺς μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσόφους, μάλιστα δὲ τοὺς περὶ τὸν Ἐπίκουρον καὶ τοὺς Στωικούς. «*Ἐνέργειαν λόγους καὶ διαλογισμοῖς τὸν εὐδαίμονα βίον περιποιούσαν*» ὥριζε τὴν φιλοσοφίαν ὁ Ἐπίκουρος⁸³⁾. Οἱ δὲ Στωικοὶ τὴν μὲν φιλοσοφίαν ἔλεγον ἄσκησιν τῆς σοφίας, τὴν δὲ σοφίαν ὥριζον θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων γνῶσιν καὶ ἄσκησιν τῆς ἀνωτάτης τέχνης, ἣτις εἶναι κατ' αὐτοὺς ἡ ἀρετὴ⁸⁴⁾.

Πολλῶ πλείονας ἔχει παρὰ τοῖς νεωτέροις ἡ γνώμη αὕτη θιασώτας. Ὁ Φραγκίσκος Βάκων, ὁ Hume, ὁ Fichte, ὁ Lotze, ὁ Ed. v. Hartmann καὶ ἄλλοι οὐκ ὀλίγοι διδάσκουσιν, ὅτι τοσοῦτω μείζονα ἔχει ἡ φιλοσοφία ἀξίαν, ὅσῳ μεί-

ζονα ἔχει ἐπὶ τὸν βίον ῥοπήν. Ἄλλ' οὐδὲ εἰς τὴν ὄψιν ταύτην τῆς φιλοσοφίας τοσοῦτον ἐτόνισεν, ὅσον ὁ Φριδερίκος Nietzsche, ὁ ἐπαναστατικώτατος τῶν κοινωνικῶν φιλοσόφων τῶν ἐσχάτων χρόνων. «*Die Umwertung aller Werte*», ἡ τελεία μεταρρύθμισις τῆς ἠθικῆς συνειδήσεως τῶν ἀνθρώπων, ἢ μεταβολὴ τῶν κρατούντων νόμων καὶ ἠθικῶν κανόνων, ἰδοὺ τὸ πρόγραμμα τοῦ φιλοσόφου, ὡς ὁ Nietzsche διατείνεται⁸⁵. Ὁπωσδήποτε ἀναντίλεκτον εἶναι ὅτι μεγίστη εἶναι ἡ ὠφέλεια ἢ ἕκ τῆς φιλοσοφίας προερχομένη. Ἡ τίς θὰ ἠδύνατο νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι μόνη ἡ φιλοσοφία καθιστᾷ τὸν ἀνθρώπον ἰκανὸν ἀπὸ ὑψηλοτέρας περιοπῆς νὰ ἐξετάζῃ τὰ πράγματα καὶ ζητῇ πανταχοῦ τοὺς ἀληθεῖς αὐτῶν λόγους; ὅτι ἡ φιλοσοφία καταλύει τῶν μυθολογικῶν καὶ ποιητικῶν περὶ κόσμου θεωριῶν τὰ εἰδωλα καὶ ἀποσκορακίζει τὴν δεισιδαιμονίαν καὶ καθαίρει τὰς περὶ τοῦ θεοῦ ιδέας καὶ ἐλέγχει τὰς πλάνας τὰς κοινωνικάς; Ὅτι ἡ φιλοσοφία ἀνυψοῖ τὸ ἠθικὸν τῶν ἀνθρώπων φρόνημα καὶ διπίζει τὰ ἔθνικα ιδεώδη καὶ χαλκεύει χαρακτῆρας καὶ ἀναδεικνύει τοὺς ἥρωας τῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ καθήκοντος; ὅτι ἡ φιλοσοφία καὶ τοῦ καλοῦ τὴν ἀντίληψιν προάγει καὶ τὴν τέχνην ἐξευγενίζει καὶ ἐνὶ λόγῳ ὅτι ὅσῳ μᾶλλον ὁ ἥλιος τῆς φιλοσοφίας φωτίζει καὶ θερμαίνει, ἐπὶ τοσοῦτον ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων προάγεται καὶ ἀναδίδουσι καὶ ἀκμάζουσι καὶ μεγαλουργοῦσιν αἱ κοινωνικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρεταί;

Προσφυῶς ἐλέχθη ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Κάντιος καὶ ὁ Schopenhauer, πάντες οἱ μεγάλοι φιλόσοφοι, οἵτινες καὶ τοῦ λόγου τὴν δύναμιν καὶ τὴν χάριν ἔχουσιν, εἶναι τοῦ βίου δημιουργοὶ καὶ ἀληθεῖς προφήται τοῦ μέλλοντος, ὧν ὁ λόγος δίδει τὴν κατεύθυνσιν εἰς τὰ ἄτομα καὶ τὰ ἔθνη⁸⁶). Δικαίως ἄρα ὁ Κικέρων τὰ ἐκ τῆς φιλοσοφίας ὠφελήματα ἀριθμῶν ἀναφωνεῖ «*O vitae philosophia dux, o virtutis indagatrix expultrixque vitiorum!*

*Quid non modo nos, sed omnino vita hominum sine te esse potuisset? Tu urbes peperisti, tu dissipatos homines in societatem vitae convocasti, tu eos inter se primo domiciliis, deinde conjugis, tum litterarum et vocum communione iunxisti, tu inventrix legum tu magistra morum et disciplinae fuisti»*⁸⁷. Ὁρθότατα δὲ καὶ ὁ δαιμόνιος Πλάτων πολὺ πρὸ τοῦ Ῥωμαίου σοφοῦ ἐδίδαξεν, ὅτι «ἐπορισάμεθα φιλοσοφίας γένος, οὐ μείζον ἀγαθὸν οὔτ' ἦλθεν οὔθ' ἤξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν»⁸⁸.

Τόσαῦτα, ὧ νεαροὶ μύσται τῶν ἐπιστημῶν, πρὸς οὓς κυρίως ἀποβλέπει ὁ λόγος, τόσαῦτα παρέχει τοῖς ἀνθρώποις ἀγαθὰ ἢ ἐπιστήμη, ἣτις πάνυ δικαίως ἐκλήθη τῶν ἐπιστημῶν ἢ βασιλὶς.

Καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ὑπομνήσωμεν ὑμᾶς, ὅτι ἡ φιλοσοφία εἶναι τῆς ἐλληνικῆς διανοίας τὸ κάλλιστον δημιούργημα, ὅτι καὶ τῆς ἐπιστήμης ταύτης τὰ μέγιστα ζητήματα προεβλήθησαν καὶ θαυμασίως προήχθησαν ἐν τῇ περικλεεῖ ἡμῶν χώρα, ἣτις πασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν ὑπῆρξε γενέτειρα καὶ τροφός. Δὲν ἐλάξευσε μόνον τοῦ Ὀμήρου τὰ ἔπη τὰ ἀπαράμιλλα ἢ Ἑλλάς, οὐδὲ μόνον τοῦ Αἰσχύλου τὰ σεμνὰ ἐπύργωσε ῥήματα, οὐδὲ τοῦ Πινδάρου μόνον ἀνέδειξε τὴν αἰθερίαν μουσαν καὶ τοῦ Θουκυδίδου τὴν κρίσιν τὴν βαθυγνώμονα καὶ τοῦ Δημοσθένους τὴν ἔκπαυλον ρητορικὴν δεινότητα καὶ τοῦ Ἰκτίνου καὶ τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Ζεύξιδος τὴν ἀνέφικτον τέχνην. Ἀθάνατα σελαγίζουσιν ἐν τῷ πνευματικῷ στερεώματι τῆς παγκοσμίου ἐπιστήμης τῶν δαιμονιωτάτων τῆς Ἑλλάδος φιλοσόφων τὰ ὄνόματα, ὅσοι τὰς ἀπαρασαλεύτους κρηπίδας ὑπέθεντο τοῦ ναοῦ τῆς αἰδίου Ἀληθείας. Ὁ Θαλῆς πρῶτος ἐκ φυσικῶν

αιτίων ἐπειράθη νὰ ἐρμηνεύσῃ τῶν ὄντων τὴν γένεσιν. Ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ μέγας Δημόκριτος καὶ ὁ πολὺς Ἀναξαγόρας τὴν ἀρχὴν τῆς ἀφθαρσίας τῆς ὕλης καὶ τῶν ἀτόμων τὴν θεωρίαν ὑπετύπωσαν, τὴν βᾶσιν τῆς χημείας τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς ἐγένετο εἰσηγητὴς τῆς θεωρίας τῆς ἑλξεως καὶ ἀπώσεως τῶν μορίων τῆς ὕλης. Τῶν Ἑλλήνων δίδαγμα ἐγένετο τὸ περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀνωλήθρου τῆς ἐνεργείας, ἧς ἡ ἀκριβεστέρα διατύπωσις ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐδόξασε τὸ ὄνομα τοῦ Ῥοβέρτου Mayer⁸⁹⁾. Ὁ πολὺς Ἀναξίμανδρος προὔπετύπωσε τὴν θεωρίαν τῆς γενέσεως τοῦ ἡμετέρου πλανητικοῦ συστήματος⁹⁰⁾ καὶ ἔτεμε τὴν ὁδόν, ἣν ἐπορεύθησαν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Κάντιος καὶ ὁ Laplace. Εἰς τὸν μέγαν Ἀρίσταρχον ἀνήκει ἀναμφισβητήτως ἡ δόξα τῆς θεωρίας τῆς ἡλιοκεντρικῆς⁹¹⁾. Ὁ Ἀναξίμανδρος, ὁ θεῖος Ἰπποκράτης καὶ ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων τὴν θεωρίαν τῆς ἀνελίξεως εἰσήγαγον καὶ τοὺς διττοὺς αὐτῆς παρατήρησαν νόμους, τῆς κληρονομικότητος καὶ τῆς προσαρμογῆς, ὡς διετύπωσεν αὐτοὺς ἔπειτα ἡ μεγάλη διάνοια τοῦ Darwin⁹²⁾. Ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, τὰ ἀληθῆ σεμνώματα τῆς ἑλληνικῆς διανοήσεως, πρῶτοι ἀκριβεστέρον τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὰς φιλοσοφικὰς ἐπιστήμας καθώρισαν καὶ πολλαχῶς ἀνέπτυξαν καὶ διὰ τοῦ ἀνεσπέρου φωτὸς αὐτῶν τὴν διάνοιαν τῶν ἐπιγόνων κατηύγασαν καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν ἡρώων τῆς ἑλληνικῆς σοφίας ἐγένοντο ἀφετηρία τῆς νέας τῶν ἐπιστημῶν ἐπιδόσεως καὶ τῆς νεωτέρας φιλοσοφίας καὶ ὠδοποίησαν εἰς τὸν νεώτερον πολιτισμόν⁹³⁾.

Καὶ εἶναι πρόδηλον, ὅτι ἡ φιλοσοφία, ὡς πᾶσα ἐπιστήμη, ἡμῖν τοῖς Ἑλλησιν ἀνήκει κατὰ κληρονομικὸν τῶν μεγάλων προγόνων δικαίωμα καὶ οὐχὶ μόνον διὰ τὰ μέγιστα πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος εὐεργετήματα, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο ἡμῖν πολλῶ μᾶλλον ἢ ἑτέροις ἐπιβάλλεται αὐτῆς ἡ

Θεραπεία. Τύχη δ' ἀγαθῇ τὴν γνώμην ταύτην ἔσχεν ἀείποτε ἢ Ἑλλάς, ἣτις οὐ μόνον ἐν τῇ ἀκμῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς μεγίσταις δυσπραγίαις κατὰ δύναμιν αὐτὴν ἐθεράπευσε καὶ μάλιστα ἀφ' ὅτου τῆς ἐλευθερίας τὸ φῶς ἀνέτειλε καὶ τὸ βαθὺ σκότος ἤρξατο νὰ διαλύη, τὴν μεγάλην συμφορὰν, ἣν ἡ αἰωνία Μοῖρα εἶχεν ἐπικλώσει εἰς τὸ ἑλληνικὸν γένος. Πρώτιστον αὐτῆς καθῆκον ὑπέλαβεν ἡ πατρις ἡμῶν τότε, τάχιστα τοὺς πυρσοὺς τῆς πατροπαραδότου σοφίας πάλιν νὰ ἀνάψῃ καὶ τὰς Μούσας ἐπὶ τὰ πρῶτα αὐτῶν νὰ ἀνακαλέσῃ ἐνδικοιτήματα. Ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, τῷ ἐθνικῷ φάροι, ὅστις πρὸς πᾶσαν ἑλληνικὴν γωνίαν ἔμελλε νὰ πέμπῃ τὸ μακάριον τῆς ψυχῆς φῶς, τὴν φιλοσοφίαν ἵδρυσεν ἡ Ἑλλάς ἡγεμόνα τῶν ἐπιστημῶν τῶν ἄλλων καὶ ὥρισεν, ἵνα μὴ μόνον τῶν Ἑλληνίδων Μουσῶν οἱ θιασῶται καὶ οἱ τὰ σεμνὰ τῆς Θεολογίας ὄργια μυσούμενοι, οἵτινες τὸν θειότατον ἐν τοῖς πρώτοις καὶ ἱερώτατον ἀναλαμβάνουσι κληρον, τοῦ Γένους τὴν διαπαιδαγώγησιν, ἀλλὰ καὶ οἱ μέλλοντες τῆς Θέμιδος λειτουργοὶ ἀκροῶνται αὐτῆς καὶ οἱ τῶν μυστηρίων τῆς φύσεως καὶ οἱ τῶν ἀριθμῶν φροντισταὶ καὶ ἱεροφάνται.

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσωμεν, τί ἡ φιλοσοφία ὡς ἐπιστήμη μέχρι τοῦδε κατώρθωσεν ἐν Ἑλλάδι. Ὅπως δὴποτε οὐχὶ μικρὸν συνεβάλετο μέρος εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἔθνους ἀναγέννησιν. Καὶ οἱ καρποὶ τῆς ἀναγεννήσεως ταύτης ἐν τῷ ὄλῳ βίῳ διαφαίνονται, μάλιστα δ' ἐν τῇ ἐσχάτῃ γιγαντώδει κινήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ. Ἐν τῷ Πανθέῳ αὐτῆς παρὰ τοὺς ἐν Μαραθῶνι προκινδυνεύσαντας ἰῶν προγόνων καὶ τοὺς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχῆσαντας καὶ τοὺς ἐν Πλαταιαῖς παραταξαμένους καὶ τοὺς ἐν Θερμοπύλαις καὶ τοὺς ἐπ' Ἄρτεμισίῳ καὶ τοὺς ἥρωας τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, οἵτινες τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἐλευθερίας ὑπῆρξαν οἱ ἀρχηγέται, ἔταξεν

ἤδη ἡ Ἑλλάς τοὺς γίγαντας, οἵτινες διὰ τῆς δαιμονίας φρο-
νήσεως καὶ τῶν καλλινίκων κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἀγώ-
νων πλείω καὶ ἀρείω κατέστησαν αὐτήν. Καὶ εἶναι ἀρχὴ
αὕτη, πεπείσμεθα, νέας περιόδου τῆς ἐθνικῆς ζωῆς, ἐν ἣ
καὶ πλείονες ἥρωες μεγάλης καὶ κραταιᾶς πατρίδος χαλκευ-
ταὶ θὰ προέλθωσι καὶ τῆς ἐπιστήμης σκαπανεῖς θὰ διαπρέ-
ψωσιν ἐν τῷ εὐγενεστάτῳ σταδίῳ, ἐν ᾧ τῶν ἐπιστημῶν οἱ
ἀριστεῖς στεφαναῶνται, καὶ ἄλλοι ἔνθεοι ἄνδρες θὰ ἀναδει-
χθῶσιν, οἵτινες πολλῶ μᾶλλον ἢ πρότερον πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς
φιλοσοφίας ὑποδεικνυόμενα ιδεώδη θὰ ῥυθμίσωσι τὴν ἐθνι-
κὴν ψυχὴν. Τῶν μεγάλων καὶ καλῶν ἔργων ἐγένοντο θαυ-
μασταὶ καὶ μιμηταὶ ἀείποτε οἱ Ἕλληνες, ἐρασταὶ δὲ καὶ
ζηλωταὶ τῆς προγονικῆς εὐκλείας, σήμερον δ', εἴπερ ποτέ,
ιδεῶδες ἔχουσι τὸ

*αἰὲν ἀριστεύειν καὶ ὑπείροχον ἔμμεναι ἄλλων,
μηδὲ γένος πατέρων αἰσχυνέμεν*¹⁴.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹⁾ « Es war eine Zeit, in welcher sie die Königin der Wissenschaften genannt wurde. — Jetzt bringt es der Modeton des Zeitalters so mit sich, ihr alle Verachtung zu beweisen, und die Matrone klagt, verstoßen und verlassen, wie Hecuba ect.» Ovid. Metam. XIII, 508 κέξ. (Kritik der reinen Vernunft, Vorrede zur ersten Ausgabe).

²⁾ «Μάλα φιλοσόφον τοῦτο τὸ πάθος, τὸ θαυμάζειν οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη» ΠΛΑΤΩΝΟΣ Θεαίτ. 155 D. « Διὰ τὸ θαυμάζειν οἱ ἄνθρωποι καὶ νῦν καὶ τὸ πρῶτον ἤρξαντο φιλοσοφεῖν, ἐξ ἀρχῆς μὲν τὰ πρόχειρα τῶν ἀπόρων θαυμάσαντες, εἶτα κατὰ μικρὸν οὕτω προϊόντες καὶ περὶ τῶν μειζόνων διαπορήσαντες, οἷον περὶ τε τῶν τῆς σελήνης παθημάτων καὶ τῶν περὶ τὸν ἥλιον καὶ περὶ ἄστρων καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς γενέσεως» (ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Μ. τ. φ. Α 2. 982 b 12). Ὁ DESCARTES καὶ ὁ HERBART ἀρχὴν τῆς φιλοσοφίας εἶπον τὴν ἀμφιβολίαν. Ὅτι δὲ καὶ ἡ ἀνάγκη ἤγαγε τὸν ἄνθρωπον πρὸς ζήτησιν καὶ ἐγένετό τις τῆς φιλοσοφίας ἀφορμὴ, εἶναι φανερόν.

³⁾ Παρὰ ΚΛΗΜ. ΑΛΕΞ. Στρομ. IV, 25, 157.

⁴⁾ VERGILI Georg. II, 490. Πρὸβλ. καὶ τὸ περὶ τοῦ Δημοκρίτου εἰρημέ-
νον « Δημόκριτος, ὡς φασιν, ἔλεγε βούλεσθαι μᾶλλον μίαν εἶρεῖν αἰτιολογίαν ἢ τὴν
Περσῶν οἱ βασιλεῖν γενέσθαι» (ΕΥΣΕΒΙΟΥ, Εὑαγγ. Προπαρ. XIV, 27, 3).

⁵⁾ Ἐν Ἰλιάδι (O 410 κέξ.) σοφίη καλεῖται ἡ ἐμπειρία τοῦ τέκτονος:

ἀλλ' ὅσοι στάθμη δόρυ νήϊον ἐξιθύνει
τέκτονος ἐν παλάμῃσι δαήμενος, ὅς ῥά τε πάσης
εὖ εἶδη σοφίης ὑποθημοσύνησιν Ἀθήνης.

⁶⁾ Ἐν τῷ ψευδομηρείῳ Μαργίτη λέγεται τὸ γνωριμώτατον ἐκεῖνο:

τὸν δ' οἷτ' ἄρ σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν οἷτ' ἀροτῆρα,
οἷτ' ἄλλως τι σοφόν (Πρὸβλ. καὶ Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικομ., Ζ', 7),

Ἐν Ἔργοις καὶ ἡμέραις δὲ τοῦ ΗΣΙΟΔΟΥ (στίχ. 649) σεσοφισμένος λέγεται ὁ
ἐμπειρος τῆς ναυτιλίας.

δείξω δὴ τοι μέτρα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης,
οὔτε τι ναυτιλῆς σεσοφισμένος οἷτε τι νηῶν.

Τὸ δὲ σοφιστῆς ὑπὸ μὲν τοῦ Αἰσχυλοῦ ἀπονέμεται τῷ Προμηθεῖ (Προμηθ. στίχ. 62, 944), ὑπὸ δὲ τοῦ Εὐριπίδου τῷ Ὀρφεῖ (Ῥῆσος 924), ὑπὸ δὲ τοῦ Ἡρόδοτου τῷ Πυθαγόρῃ καὶ ἄλλοις (Δ, 95. Α, 29. Β, 49), ὑπὸ δὲ τοῦ Πλάτωνος τοῖς παλαιότεροις φιλοσόφοις, οἵτινες ἀκριβέστερον ἐλέγοντο φυσιολόγοι καὶ φυσικοὶ (Γοργ. 508 Α), ὑπὸ δὲ τοῦ Ἰσοκράτους τοῖς ἄλλως λεγομένοις ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος σοφοῖς (15, 235) καὶ ὑπὸ ἄλλων ἄλλοις (Προβλ. καὶ ΗΑΥΜ, ἐν Ersch. u. Gruber's Allg. Encycl. III, Β, 24, σελ. 3 κέξ. καὶ ZELLER, Die Phil. d. Griechen I, σελ. 1 κέξ. καὶ ΜΑΡΓ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΟΥ. Σύνοψις Ἰστ. Φιλ. Α', 1904, σελ. 1 κέξ.).

⁷⁾ Α, 302.

⁸⁾ Β, 40.

⁹⁾ Ἡ παραδοσις κατ' ἣν ὁ Πυθαγόρας πρῶτος ἐαυτὸν φιλόσοφον ὠνόμασε (CICER. Tuscul. Disp. V, 3. Διογ. Λαερτ. Α, 12. VIII, 8 «Σωσικράτης δ' ἐν Διαδοχαῖς φησὶν ἑαυτὸν (Πυθαγόρῃ) ἐρωτηθέντα ὑπὸ Λέοντος τοῦ Φλιασίου τυράννου τίς εἴη, φιλόσοφος, εἰπεῖν καὶ τὸν βίον εἰκέναι πανηγύρει ὡς οὖν εἰς ταύτην οἱ μὲν ἀγωνιούμενοι, οἱ δὲ κατ' ἐμπορίαν, οἱ δὲ γε βέλτιστοι ἔρχονται θεαταί, οὕτως ἐν τῷ βίῳ οἱ μὲν ἀνδραγαδιώδεις, ἔφη, γίνονται δόξης καὶ πλεονεξίας θηροταί, οἱ δὲ φιλόσοφοι τῆς ἀληθείας») φαίνεται πεπλασμένη (Προβ. καὶ RITTER-PRELLER, Hist. phil. gr., σελ. 2).

¹⁰⁾ Εὐθούδ. 288 D «ἢ δὲ γε φιλοσοφίᾳ κτήσις ἐπιστήμης».

¹¹⁾ Πολ. 475 Β «Ὁδοῦν καὶ τὸν φιλόσοφον σοφίας φήσομεν ἐπιθυμητὴν εἶναι, οὐ τῆς μὲν, τῆς δ' οὐ, ἀλλὰ πάσης;» Αὐτόθι (376 Β) λέγεται «τό γε φιλομαθές καὶ φιλόσοφον ταῦτόν» καὶ (475 Ε) φιλόσοφοι λέγονται οἱ τῆς ἀληθείας φιλοθεάμονες. Προβλ. τὸ παρὰ ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ. (Α 2) «φιλόσοφος δὲ ὁ σοφίαν ἀσπαζόμενος» καὶ τὸ τοῦ ΣΕΝΕΚΑ «Philosophia sapientiae amor et affectatio» (Epist. 89, 3).

¹²⁾ Θεαίτ. 143 D «περὶ γεωμετρίαν ἢ τινα ἄλλην φιλοσοφίαν». Γοργ. 484 C, Λύσις 213 D κ. ἄ.

¹³⁾ Καὶ τὴν δυνάμει διαίρεσιν τῆς φιλοσοφίας εἰς τρία μέρη, φυσικὸν καὶ ἠθικὸν καὶ λογικὸν ΣΕΞΤΟΣ Ο ΕΜΠΕΡΙΚΟΣ εἰς τὸν Πλάτωνα ἀναφέρει λέγων· «² Ων (τῶν εἰπόντων τῆς φιλοσοφίας τὸ μὲν τι εἶναι φυσικόν, τὸ δὲ ἠθικόν, τὸ δὲ λογικόν) δυνάμει μὲν Πλάτων ἐστὶν ἀρχηγός, περὶ πολλῶν μὲν φυσικῶν, πολλῶν δὲ ἠθικῶν, οὐκ ὀλίγων δὲ λογικῶν διαλεχθεῖς· ἤθητάτα δὲ οἱ περὶ τὸν Ξενοκράτη καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Περιπάτου, ἔτι δὲ οἱ ἀπὸ τῆς Στοῆς ἔχονται ταύτης τῆς διαίρεσεως» (Μαθ. VII, 16).

¹⁴⁾ Μ. τ. φ. Α 2. 1004 α 34 «καὶ ἔστι τοῦ φιλοσόφου περὶ πάντων δύνασθαι θεωρεῖν». Α 2. 982 α 21 «τὸ μὲν πάντα ἐπίστυσθαι τῷ μάλιστα ἔχοντι τὴν καθόλου ἐπιστήμην ἀναγκαῖον ὑπάρχειν, οὕτως γὰρ οἷδέ πως πάντα τὰ ὑποκείμενα».

¹⁵⁾ Μ. τ. φ. Γ' 1. 1026 α 10 «Ὡστε τρεῖς ἂν εἴεν φιλοσοφίαι θεωρητικαί, μαθηματικὴ, φυσικὴ, θεολογικὴ».

¹⁶⁾ Φα 9 191 α 36.

¹⁷⁾ Μ. τ. φ. Η', 11 «Τῆς φυσικῆς καὶ δευτέρας φιλοσοφίας ἔργον ἢ περὶ τὰς αἰσθητὰς οὐσίας θεωρία».

¹⁸⁾ Μ. τ. φ. Α 3. 983 β 3 κέξ κ. ἄ.

¹⁹⁾ Οἱ Στωικοὶ καὶ οἱ Ἐπικούρειοι, ὡς πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἐξαίρουσι τὸ πρακτικὸν τῆς φιλοσοφίας στοιχεῖον, οἱ δὲ Νέοι Πλατωνικοὶ τὸ θεολογικόν, ἀλλὰ

καὶ οὗτοι, ὡς πάντες οἱ φιλόσοφοι, καὶ τὰ ὄντα τοῦ κόσμου καὶ τὸν ἀνθρώπινον βίον εἰς ἐξέτασιν ὑποβάλλουσι καὶ ἀποτελοῦσι γενικὴν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ βίου θεωρίαν (Πρβλ. καὶ WUNDT, Einl. σελ. 4 κέξ.) καὶ ἄρα θεωροῦσι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιστήμην καθολικὴν. Ἐκ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτῶν δογμάτων γίνεται φανερόν τὸ πρᾶγμα, ἄλλως τε καὶ αἱ παλαιαὶ μαρτυρίαι διδάσκουσιν ὅτι καὶ οἱ Στωικοὶ διέκρινον τριττὰ τῆς φιλοσοφίας εἶδη, φυσικὸν ἠθικὸν λογικὸν (ΠΛΟΥΤ. π. τ. ἀρεσκόντων, ἐν τῷ προοιμίῳ) καὶ οἱ Ἐπικούρειοι διέστελλον φυσικὸν καὶ ἠθικὸν καὶ κανονικὸν (λογικὸν) μέρος τῆς φιλοσοφίας (ΔΙΟΓ. ΛΑΕΡΤ. Χ, 30) καὶ ὁ ΠΛΩΤΙΝΟΣ διήρει τὴν φιλοσοφίαν εἰς διαλεκτικὴν, φυσικὴν καὶ ἠθικὴν (Ἐνν. Ι, 3, 6).

Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ καὶ τὴν περὶ λόγους διατριβὴν ὠνόμαζε φιλοσοφίαν (Παναγ. 10, 6. Παναθ. 9, 11, 19 κ. ἄ.), ὁ δὲ ΣΤΡΑΒΩΝ καὶ τὴν γεωγραφίαν καλεῖ οὐσιῶδες μέρος τῆς φιλοσοφίας.

²⁰⁾ Τῶν Σχολαστικῶν πολλοὶ τὴν φιλοσοφίαν ταυτίζουσι πρὸς τὴν θρησκείαν (ὡς πρότερον ὁ ΦΙΛΩΝ καὶ ὁ ΕΥΣΕΒΙΟΣ, Ἐκκλ. Ἱστ. IV, 267 «*ἡ καθ' ἡμᾶς φιλοσοφία*») ἢ λέγουσι θεραπαινίδα τῆς θεολογίας. Ὁ ΙΩ. ΣΚΩΤΟΣ λέγει «*Veram esse philosophiam veram religionem conversimque veram religionem esse veram philosophiam*» (De div. praed. I, 1), ὁ δὲ ΔΑΜΙΑΝΟΣ «*non debet (philosophia) jus magisterii sibimet arroganter arripere, sed velut ancilla dominae quodam formulatus obsequio subservire, ne si praecedat oberret*» (Opera, 1743, III, 312). Ἀλλὰ καὶ παρὰ τούτοις ἡ φιλοσοφία εἶναι ἐπιστήμη, ἥτις πάσις περιλαμβάνει τὰς ἄλλας ἐπιστήμας. ΑΛΒΕΡΤΟΣ ὁ ΜΕΓΑΣ λέγει «*Ad theologiam omnes aliae scientiae ancillantur*» (Summa theol. I, 6).

²¹⁾ De dignitate et augm. scientiarum II, 1. III, 1 κέξ.

²²⁾ Principia philosophiae, ἐν τῷ προλόγῳ.

²³⁾ Ὡς εἶναι γνωστόν, ὁ πολὺς Κοπέρνικος ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ «*De revolutionibus orbium caelestium*» (1543) ἐδίδαξε πρῶτος ἐν τοῖς νεωτέροις τὴν περὶ τὸν ἥλιον περιστροφὴν τῶν πλανητῶν. Εἶχε δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν μέγαν Ἀρίσταρχον τὸν Ἑλληνα ἀστρονόμον, ὅστις τὸν τρίτον ἤδη π. Χ. αἰῶνα εἶχε σαφῶς διδάξει αὐτὴν (ΑΡΧΙΜΗΔΟΥΣ Ψαμμίτης, σελ. 319, Tozell). Πρὸ τοῦ William HARVEY τὴν μὲν μικρὰν κυκλοφορίαν παρετήρησεν ὁ Μιχαὴλ SERVETO, Ἰσπανὸς μοναχὸς (1546), τὴν δὲ μεγάλην ὁ CAESALPINUS (1569).

²⁴⁾ Ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τῆς Λογικῆς. Πρβλ. καὶ WINDELBAND, Gesch. d. Philos. § 289 κέξ. καὶ RIEHL, Der philos. Kritizismus, III, σελ. 5 κέξ.

²⁵⁾ Ὁ ΣΠΙΝΟΖΑΣ τὸ κυριώτατον τῶν φιλοσοφικῶν συγγραμμάτων του ἐπιγράφει Ἠθικὴν (Ethica), ἐπειδὴ ἡ φυσικὴ φιλοσοφία ἐν αὐτῇ δι' ὀλίγων ἐξετάζεται.

²⁶⁾ Κατὰ ΛΕΙΒΝΙΤΙΟΝ εἶναι ἡ φιλοσοφία scientia universalis.

²⁷⁾ Philos. ration. §§ 46. 55. 57 κέξ.

²⁸⁾ An essay concerning human Understanding IV, 21. Ἐν τῷ Προλόγῳ λέγεται «*Philosophy, which is nothing but the true knowledge of things*».

²⁹⁾ Σημειωτέον δ' ὅτι καὶ παρὰ Πλάτωνι καὶ παρ' Ἀριστοτέλει ὁ ὅρος φν-

αική πᾶσαν περὶ φύσεως γνῶσιν περιελάμβανεν, ὡς καὶ οἱ τῶν μέσων αἰώνων *physica* καὶ *philosophia naturalis*, δῆλα δὴ τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας καθόλου, εἰς ἃς καὶ ἡ ψυχολογία ὑπήγετο, καὶ τὴν τῆς φύσεως φιλοσοφίαν.

Κατὰ TICHENER· «Dealers in chemical and physical supplies sometimes issue catalogues with the title «*List of philosophical instruments*». Here philosophical means physical; the phrase is a survival from the time, when science and philosophy were not yet sharply differentiated» (An Outline of Psychology, 1900, σελ. 5).

¹⁰⁾ Πρὸς. HUXLEY, Reden und Aufsätze: γερμ. μετάφρ. FR. SCHULTZE σελ. 3.

¹¹⁾ Logik, σελ. 15.

¹²⁾ Vorles. über die Methode d. Akad. Studiums³, 4, σελ. 98. Πρὸς. καὶ FICHTE, ὅστις τὴν φιλοσοφίαν ὀνομάζει Wissenschaftslehre, ἐμφαίνων ὅτι εἶναι καθολικὴ ἐπιστήμη καὶ προϋπόθεσις πάσης ἐπὶ μέρους γνώσεως (Nachgel. WW. II, 3).

¹³⁾ Encyclopädie § 2. Ἔργον αὐτῆς εἶναι «das, was ist, zu begreifen» «sie ist ihre Zeit in Gedanken erfasst» (Rechtsphil., σελ. 9. Aesth., I, 17).

¹⁴⁾ Lehrb. z. Einl. § 4.

¹⁵⁾ Cours de philos. posit. I^o, 5.

¹⁶⁾ First Principles § 37.

¹⁷⁾ Πρὸς. τὴν διατριβὴν αὐτοῦ «Über das Verhältnis der Philosophie zur Wissenschaft», ἐν Zeitschr. f. Philos. τόμ. I, 1876, καὶ Einl. in die Philos.²¹, 1909, σελ. 36 καὶ Die Zukunftsaufgaben der Philosophie, ἐν Kultur d. Gegenwart I, 6, σελ. 392.

¹⁸⁾ System d. Philos.², σελ. 1. 15. 27. Einl. in die Philos. σελ. 5. 17 κ. ἄ. Πρὸς. καὶ τὸν εἰσιτήριο αὐτοῦ λόγον Über die Aufgabe der Philosophie in der Gegenwart, 1874.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ὀρίζουσι τὴν φιλοσοφίαν ὁ UEBERWEG, καθ' ὃν ἡ φιλοσοφία εἶναι Wissenschaft der Principien, ἐπιστήμη τῶν ἀρχῶν, τῶν πρώτων αἰτιῶν τῶν ὄντων (Grundriss d. Gesch. d. Phil. I^o, § 1. Πρὸς. καὶ τὴν διατριβὴν Über d. Begriff der Philosophie, ἐν Zeitschr. f. Phil. u. phil. Kritik von Fichte, Ulrich und Wirth., τόμ. 42), καὶ ὁ FECHNER, ὅστις τὴν φιλοσοφίαν λέγει Wissenschaft der Wissenschaften (Physikal. u. Philos. Atom.², σελ. 141), καὶ ὁ LAZARUS (Leben d. Seele, I^o, 51 κέξ.) καὶ ὁ STEINTHAL (Einleit. in die Psychologie und Sprachwiss. σελ. 22) καὶ ὁ Baumann (Philosophie als Orientierung über die Welt, 1872, σελ. 1 κέξ.) καὶ ὁ RENAN (Fragments philosophiques p. 292 «Philosopher c'est connaître l'univers. L'univers se compose de deux mondes, le monde physique et le monde moral, la nature et l'humanité. L'étude de la nature et de l'humanité est donc toute la philosophie») καὶ ὁ ZELLER (Über die Aufgabe der Philos., Rede, ἐν Vorträge und Abhandlungen τόμ. 2, 1877. Die Phil. d. Griechen I, 1°, σελ. 1 κέξ.) καὶ ὁ HORWICZ (Wesen u. Aufgabe der Philosophie, ἐν Deutsch. Zeit- und Streitfragen, τεύχος 78) καὶ ὁ AVENARIUS (Zur Einführung, ἐν Vierteljahrsschrift für Wiss. Philosophie, 1876) καὶ ὁ DILTHEY, καθ' ὃν ἔργον τῆς φιλοσοφίας εἶναι «die Ergebnisse

der positiven Wissenschaften in einer allgemeinen Weltansicht abzuschliessen» (Einl. in die Geisteswissenschaften I, 153) και ὁ LOTZE, καθ' ὄν ἔργον ἡ φιλοσοφία ἔχει «diejenigen Rätsel, von denen unser Gemüt im Leben bedrückt wird, und über welche wir notgedrungen irgend eine Ansicht fassen müssen, um leben zu können, durch eine zusammenhängende Untersuchung zu einer widerspruchsfreien, allgemeingültigen Auflösung zu bringen» και ὁ MACH (Populär = Wiss. Vorlesungen σελ. 277) και ὁ OSTWALD (Vorträge und Abhandl., σελ. 264 και Naturphilosophie, ἐν Kultur d. Gegenwart, I, 6, σελ. 171· «So erkennen wir, dass Naturphilosophie im heutigen Sinne nichts anderes bedeutet, als eine Zusammenfassung und Vereinheitlichung unseres gesamten Wissens von der Natur, dies Wort im weitesten Sinne genommen»).

³⁷⁾ Πρβλ. και DILTHEY, ἐν Kultur d. Gegenwart, I, σελ. 22.

³⁸⁾ Πρβλ. Grundlegung z. Physik d. Sitten, 1822 και Pragm. Psychologie, 1850.

³⁹⁾ Πρβλ. Grundtatsachen des Seelenlebens, 1888, σελ. 3.

⁴⁰⁾ Πρβλ. και DILTHEY, ἐν Kultur d. Gegenwart, I, 6, σελ. 18.

⁴¹⁾ Über den Begriff d. Philosophie, 1878. Philos. Güterlehre, σελ. 438 κ. ἄ. Πρβλ. και KAFKAN, Das Christentum u. die Philosophie, 1895.

⁴²⁾ Präludien, σελ. 14. 26. 28. 39 «Es gibt deshalb nur diese drei im eigentlichen Sinne philosophischen Disciplinen: Logik, Ethik, Aesthetik. Die Psychologie ist eine empirische, teils beschreibende, teils erklärende Wissenschaft, die Metaphysik ist ein Unding, die Erkenntnistheorie, die Naturphilosophie, die Gesellschafts- und Geschichtsphilosophie, die Religionsphilosophie und die Kunstphilosophie haben nur insofern Berechtigung, als sie nicht im metaphysischen, sondern im kritischen Sinne unter dem Gesichtspunkte jener drei philosophischen Grundwissenschaften als Auszweigungen und Anwendungen derselben behandelt werden». Πρβλ. και Gesch. d. Phil.², σελ. 548.

⁴³⁾ Πρβλ. και PAULSEN (Einl.²¹, σελ. 16 κέξ.) και WUNDT (Einleit. σελ. 30).

⁴⁴⁾ Πρβλ. και VOLKELT (Vorträge zur Einführung in die Philosophie d. Gegenwart, 1892, σελ. 84) και JERUSALEM (Einleit. 1909, σελ. 17) και WUNDT (Grundriss¹¹, 1913, σελ. 18) και VILLA ὅστις λέγει «La psicologia sarebbe quindi una scienza speciale che dovrebbe servire di fondamento alla filosofia dello spirito, nello stesso modo che le scienze fisiche sono la base de la filosofia della natura» (Psicologia contemporanea, 1899, σελ. 146). Ἐπὶ τῆς ψυχολογίας στηρίζεται και ἡ θεωρία τῆς γνώσεως μετὰ τῆς λογικῆς (Πρβλ. και HEYMANS, Erkenntnistheorie und Psychologie, ἐν Natorp's Philos. Monatshefte, τ. 25, σελ. 1 κέξ. και STUMPF, Psychologie und Erkenntnistheorie, 1891· και Th. LIPPS, Grundz. d. Logik, σελ. 1 κέξ.) και ἡ ἠθικὴ και ἡ καλολογία, αἵτινες ἰδίως ἐκπράνσεις τοῦ ψυχικοῦ βίου ἐρευνῶσι, και ἡ φιλοσοφία τῆς θρησκείας, ἥτις εἶναι κυρίως ψυχολογικὴ τῆς θρησκείας ἔρευνα. Ἡ ψυχολογία εἶναι ὁ δεσμὸς ὁ πάσας συνδέων τὰς τοῦ πνεύματος ἐπιστήμας. Δὲν συμφωνοῦμεν δ' ὅμως τῷ F. KRÜGER, ὅστις διδά-

σκεῖ ὅτι ψυχολογία καὶ φιλοσοφία συμπίπτουσιν (Ist Philosophie ohne Psychologie möglich?, 1896, σελ. 28).

¹⁷⁾ Πρὸς βλ. καὶ WUNDT (Essays, σελ. 8 κέξ.) καὶ DILTHEY (ἐν Kultur der Gegenwart, I, 6, σελ. 12) καὶ RIBOT (La psychologie anglaise contemporaine. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ).

¹⁸⁾ Πρὸς βλ. καὶ PAULSEN, Die Zukunftsaufgaben der Philosophie, ἐν Kultur d. Gegenw. I, 6, σελ. 392. καὶ WUNDT, ἐν Kultur d. Gegenwart, σελ. 106. «Im Hinblick auf das, was die Metaphysik zu allen Zeiten erstrebt hat, wird man doch unbedenklich sagen dürfen. Es ist der Einheitstrieb der menschlichen Vernunft selbst, der sich nicht daran genügen lassen will, das Einzelne zu erkennen und innerhalb der beschränkten Sphäre, der es zunächst angehört mit anderen Einzelnen in Beziehung zu setzen, sondern der zu einer Weltanschauung gelangen möchte, in der die getrennten oder nur lose verbundenen Bruchstücke unseres Wissens zu einem Ganzen geeint sind». Καὶ ὁ TICHENER (An Outline of Psychology, 1908, σελ. 3) λέγει· «Metaphysics takes the results of all the separate sciences, and seeks to recombine them into a unity, to show that human knowledge is in reality an organic whole, of which the scientific parts are articulated members».

¹⁹⁾ Νομίζομεν δὲ καὶ ἡμεῖς ἀπαραίτητον ὁ φιλοσοφῶν νὰ ἀσχολῆται καὶ περὶ μίαν ἢ πλείονας τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν (Πρὸς βλ. καὶ WUNDT, Essays, σελ. 22 καὶ PAULSEN, Einl. σελ. 39· καὶ τὸ τοῦ RENAN· «Le penseur suppose l'érudit et, ne fût-ce qu'en vue de la sévère discipline de l'esprit, il faudrait faire peu de cas du philosophe, qui n'aurait pas travaillé une fois dans sa vie à éclaircir quelque point spécial de la science». Fragments philosophiques p. 292).

²⁰⁾ ZELLER, Über die Aufgabe der Philosophie, Vorträge u. Abhandlungen II, 445 κέξ.

²¹⁾ Πρὸς βλ. καὶ WUNDT, Einl. σελ. 32. Metaphysik, ἐν Kultur d. Gegenw. I, 6, σελ. 105.

²²⁾ Μ. τ. φ. Δ 1. 1003 α 21. Πρὸς βλ. καὶ Α 2 982 α 21· «τὰ μὲν πάντα ἐπίστασθαι τῶν μάλιστα ἔχοντι τὴν καθόλου ἐπιστήμην ἀναγκαῖον ὑπάρχειν. Οὕτως γὰρ οἶδέ πως πάντα τὰ ὑποκείμενα».

²³⁾ Πρὸς βλ. καὶ WUNDT, Über die Aufgabe der Philosophie in der Gegenwart, 1874, σελ. 21, καὶ System der Phil. 18, καὶ Einl. σελ. 17 κέξ., καὶ Metaphysik ἐν Kultur der Gegenwart, I, 6, σελ. 135 «Nie und nimmer kann die Metaphysik dasselbe leisten wollen, was besser und mit dazu geeigneteren Hilfsmitteln die Einzelwissenschaften zu leisten haben. Nie und nimmer können aber auch hinwiederum diese der Aufgabe nachkommen, das Ganze des menschlichen Wissens, wie es auf einer gegebenen Stufe seiner Entwicklung beschaffen ist, zu einer einheitlichen Weltanschauung zu gestalten».

²⁴⁾ Τίνας τῶν νῦν μετὰ τῆς φιλοσοφίας ἠνομένων ἐπιστημῶν θὰ ἠδύναντο νὰ ἀποβῶσιν αὐτοτελεῖς (Πρὸς βλ. DILTHEY, ἐν Kultur d. Gegenwart, I, 6, σελ. 12 καὶ PAULSEN ἐν Einl., σελ. 42), θὰ ἐξετάσωμεν ἄλλοτε.

⁵⁵⁾ Praeludien, σελ. 18.

⁵⁶⁾ Πρβλ. ἴδια τὰς ἐξῆς στροφάς.

Ganz spät, nachdem die Teilung längst geschehen,
Naht der Poet, er kam aus weiter Fern';
Ach, da war überall nichts mehr zu sehen,
Und alles hatte seinen Herrn.

Weh mir! so soll denn ich allein von allen
Vergessen sein, ich, dein getreuster Sohn?
So liess er laut der Klage Ruf erschallen
Und warf sich hin vor Jovis Thron.

Wenn du im Land der Träume dich verweilet,
Versetzt der Gott, so hadre nicht mit mir.
Wo warst du denn, als man die Welt geteilet?
Ich war, sprach der Poet, bei dir.

Mein Auge hing an deinem Angesichte,
An deines Himmels Harmonie mein Ohr;
Verzeih dem Geiste, der, von deinem Lichte
Berauscht, das Irdische verlor.

⁵⁷⁾ Εἶναι λοιπὸν ἡ φιλοσοφία καθ' ἡμᾶς οὐχὶ ἐγκυκλοπαιδεῖα τις τῶν ἐπισημῶν, ὡς υπέλαβεν αὐτὴν ἐν ἄλλοις ὁ Αὔγουστος COMTE, σκοπὸν προτιθεμένη νὰ καταλέξη καὶ καταγράψῃ τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν τὰ πορίσματα, ἀλλ' ἐπιστήμη συνθετικὴ καὶ δημιουργικὴ (Πρβλ. καὶ PAULSEN, ἐν Kultur d. Gegenwart, I, 6, σελ. 418).

⁵⁸⁾ Πρβλ. Πολ. 480 Β. 484 Δ. Γοργ. 484 C. 485 Α. Πρωταγ. 335 D. Ἴδὲ καὶ ZELLER, Die Philosophie d. Griechen I, 1⁶, 4 κέξ.

⁵⁹⁾ Μ. τ. φ. Ζ 1026 α 31. Δ 2 1003 β 18 «τῶν οὐσιῶν ἂν δεῖοι τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς αἰτίας ἔχειν τὸν φιλόσοφον». Ἴδὲ καὶ ZELLER, ἐν τῷ εἰρ. τόπῳ.

⁶⁰⁾ Τὸ ὄνομα μεταφυσικὴ προῆλθεν ἐκ τοῦ ὄρου μετὰ τὰ φυσικά, ὡς ἐκλήθη ἡ πρώτη φιλοσοφία τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐπειδὴ μετὰ τὰ φυσικά συγγράμματα ἐτάχθη ἐν τῇ ἐκδόσει τῇ γενομένῃ ὑπὸ Ἀνδρονίκου τοῦ Ροδίου. Ἡ μεταφορικὴ ἔννοια τοῦ ὄρου εὐρηταὶ παρὰ τοῖς ἔπειτα. Ὁ Ἐρέννιος εἶπε «μετὰ τὰ φυσικά λέγονται ἅπερ φύσεως ὑπερῆρται καὶ ὑπὲρ αἰτίαν καὶ λόγον εἰσὶ», καὶ κατὰ τὸν πρῶτον αἰῶνα μ. Χ. ἐλέγετο ἢ μετὰ τὰ φυσικά πραγματεῖα. Ὁ δὲ ὄρος *metaphysica*, μεταφυσικὴ εἶναι τῶν σχολαστικῶν (Πρβλ. EUCKEN, Geist. Ström. d. Gegenwart, 1909, σελ. 108, σημ.).

Ἐν Γερμανίᾳ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Καντίου αἱ ἐμπειρικαὶ ἐπιστῆμαι ἐκράτησε νὰ ἀντιτάσσωνται τῇ φιλοσοφίᾳ. Ἡ φιλοσοφία κατὰ τὴν ἀντίληψιν ταύτην ἀσχολεῖται περὶ γενικεύσεις καὶ ζητεῖ τὰς πρώτας τῶν ὄντων αἰτίας καὶ ἀρχὰς, αἱ φιλοσοφικαὶ δ' ἐπιστῆμαι ἀποτελοῦσι τὸν δεύτερον ὄροφον τοῦ ὄλου οἰκοδομήματος τῶν ἐπιστημῶν, οὗ τὸν πρῶτον κατέχουσιν αἱ ἐμπειρικαὶ ἐπιστῆμαι.

Οὕτω δὲ διακρίνονται φυσικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ φιλοσοφία τῆς φύσεως, ἐπιστήμη τοῦ δικαίου καὶ φιλοσοφία τοῦ δικαίου, ἱστορία καὶ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας καὶ οὕτως ἕξης (Προβλ. καὶ VOLKELT, Vorträge, 1892, σελ. 35). Καὶ ὁ PAULSEN, ὅστις ἐν εὐρυτέρῃ ἐννοίᾳ ταυτίζει τὴν φιλοσοφίαν πρὸς τὴν ὅλην ἐπιστήμην, δέχεται ἵνα ἐν στενωτέρῃ ἐννοίᾳ φιλοσοφία ὀνομάζεται ἡ ἐπιστήμη, ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστοτέλους τὰς πρώτας τῶν ὄντων ἀρχὰς καὶ τὸ ὄν ἢ ὄν ἐξετάζει (Einl. σελ. 42).

¹¹⁾ Προβλ. καὶ PAULSEN, Einl. σελ. 36 « Ein Philosoph wäre also hier nach jeder wissenschaftliche Forscher, in dem die Idee der Einheit aller Erkenntnis lebendig ist, sein engeres Forschungsgebiet mag gelegen sein, wo es will, in der Physik oder der Psychologie, in der Astronomie oder der Geschichte ».

¹²⁾ Πένταθλος ἐκ τῶν παλαιῶν φιλοσόφων λέγεται παρὰ Διογένηι Λαερτίῳ ὁ Δημόκριτος: « Καὶ ἦν ὡς ἀληθῶς ἐν φιλοσοφίᾳ πένταθλος ἤσκητο γὰρ τὰ φυσικά, καὶ τὰ ἠθικά, ἀλλὰ καὶ τὰ μαθηματικά καὶ τοὺς ἐγκυκλίους λόγους καὶ περὶ τεχνῶν πᾶσαν εἶχεν ἐμπειρίαν » (Θ', 37 Προβλ. καὶ τὸ τοῦ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ « Δημόκριτος εἶπε περὶ ἀπάντων φροντίσαι· περὶ γεν. καὶ φθορᾶς I, 2. 315 a 35 καὶ τὰ τοῦ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ περὶ συνθ. λέξ. κειρ. 24, ἔνθα τὸν Δημόκριτον τάσσει παρὰ τὸν Πλάτωνα καὶ τὸν Ἀριστοτέλην). Ἀλλὰ δὲν νοοῦμεν τὸν φιλόσοφον ἡμεῖς ἐν πᾶσιν ὑπακρῶν, ὡς λέγεται ἐν τοῖς τοῦ ΨΕΥΔΟΠΛΑΤΩΝΟΣ Ἀντερρασταῖς (135 D κέξ. Ἄρ' ἐννοῶ, ἔφη, ὅσον λέγεις τὸν φιλόσοφον ἄνθρωπον; δοκεῖς γάρ μοι λέγειν, ὅσοι ἐν τῇ ἀγωνίᾳ εἶσιν οἱ πένταθλοι πρὸς τοὺς δραμῆας ἢ τοὺς παλαιστὰς, καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τούτων μὲν λείπονται καὶ τὰ τοῦτων ἄλλα καὶ δευτεροὶ εἰσι πρὸς τούτους, τῶν δὲ ἄλλων ἀθλητῶν πρῶτοι καὶ ρικῶσιν αὐτούς. Τίχ' ἂν ἴσως τοιοῦτόν τι λέγοις καὶ τὸ φιλοσοφεῖν ὑπεργάζεσθαι τοὺς ἐπιτηδεύοντας τοῦτο τὸ ἐπιτήδευμα· τῶν μὲν πρώτων εἰς ξύνεσιν περὶ τὰς τέχνας ἐλλείπεσθαι, τὰ δευτερεῖα δ' ἔχοντας τῶν ἄλλων περιεῖναι καὶ οὕτω γίνεσθαι περὶ πάντα ὑπακρῶν τινα ἄνθρωπον τὸν περιλοσοφηκότι τοιοῦτόν τινα μοι δοκεῖς ἐνδείκνυσθαι. Καλῶς γὰρ μοι, ἔφη, ὁ Σωκράτης, φαίνεται ὑπολαμβάνειν τι περὶ τοῦ φιλοσόφου »).

¹³⁾ « Ὁ μὲν γὰρ συνοπτικῶς διαλεκτικῶς », ΠΛΑΤΩΝ ἐν Πολιτείᾳ (537 C).

¹⁴⁾ Εἰκόνα τοῦ φιλοσόφου, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ PAULSEN (Einl. σελ. 45), παρέχει ὁ Goethe, ὁ μέγας ποιητὴς καὶ φιλόσοφος, ἐν Torquato Tasso (Πράξ. Α', σκην. α')

Sein Ohr vernimmt den Einklang der Natur;
Was die Geschichte reicht, das Leben gibt,
Sein Busen nimmt es gleich und willig auf;
Das weit Zerstreute sammelt sein Gemüt,
und sein Gefühl belebt das Unbelebte.

¹⁵⁾ Τοῦλάχιστον τὸ φιλοσοφικὸν μέρος αὐτῆς. Μέχρι τοῦδε ὑπάγεται εἰς τὴν φιλοσοφίαν καὶ ἡ ἐμπειρικὴ ψυχολογία. Εἶναι δ' ἀληθές ὅτι ἡ ἐπιστήμη αὕτη, ἐπειδὴ ἐξετάζει τὰ γεγονότα τῆς συνειδήσεως, ἐγγυτάτη θὰ διατελῇ οὕσα τῇ φιλοσοφίᾳ, καὶ ἂν ὑπὸ πάντων ἀναγνωρισθῇ ποτε, ὅτι πρέπει νὰ ἀποβῇ αὐτόνομος ἐπιστήμη.

⁶⁰⁾ Ὁ WUNDT διαιρεῖ ὡς ἑξῆς· Φιλοσοφία: Α' Γνωσιολογία-μεθοδολογία Β' Μεταφυσική α') γενική, β') εἰδική, ἣτις περιλαμβάνει φιλοσοφίαν τῆς φύσεως (κοσμολογίαν, βιολογίαν, ἀνθρωπολογίαν), φιλοσοφίαν τοῦ πνεύματος, ὑφ' ἣν ὑπάγονται ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ φιλοσοφία τοῦ δικαίου, ἡ καλλολογία, ἡ φιλοσοφία τῆς θρησκείας (Einl. σελ. 85). Ὁ EISLER ἀκολουθεῖ τῷ WUNDT, ἀλλ' εἰς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ πνεύματος προσθέτει καὶ τὴν φιλοσοφικὴν ψυχολογίαν (ὡς ἐποίει ἄλλοτε καὶ ὁ Wundt) καὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας (Einl. σελ. 18 κέξ). Κατὰ KÜLPE ἡ φιλοσοφία εἶναι: Α') Γενικὴ περιλαμβάνουσα τὴν γνωσιολογίαν καὶ τὴν μεταφυσικὴν Β') Εἰδική, ὑφ' ἣν ὑπάγονται ἡ φιλοσοφία τῆς φύσεως, ἡ ψυχολογία, ἡ ἠθικὴ, ἡ φιλοσοφία τοῦ δικαίου, ἡ καλλολογία, ἡ φιλοσοφία τῆς θρησκείας καὶ ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας (Einl. σελ. 19). Ἄλλοι, ἐν οἷς καὶ ὁ PAULSEN (Einl.²¹, 1909, σελ. 45 κέξ. καὶ ὁ JERUSALEM Einl.⁴, 1909, σελ. 15) διαιροῦσιν ἄλλως.

⁶¹⁾ Παλαιότεται περὶ κόσμου θεωρίαι εἶναι αἱ μυθολογικαί, αὗται δ' ἐγένοντο ἀφετηρία καὶ βάσις τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν διὸ καὶ πρώτη φιλοσοφία ὠνομάσθη ὁ μῦθος. Ἄλλ' αἱ μυθολογικαὶ αὗται θεωρίαι, κυρίως τῆς φαντασίας καὶ τοῦ συναίσθηματος προῖόν, εἶναι πλήρεις ψευδῶν ἀντιλήψεων καὶ ἐρμηνειῶν. Ἐν τῇ φύσει προσωποποιοῦσι τὰ πάντα καὶ τὰ φαινόμενα θεωροῦσιν οὐχὶ ἀποτελέσματα φυσικῶν νόμων, ἀλλὰ προῖόντα τῆς βουλήσεως δαιμόνων καὶ πνευμάτων. Ὅμοιαι εἶναι συνήθως καὶ αἱ περὶ κόσμου θεωρίαι τῶν ποιητῶν. Ἡ δὲ φιλοσοφικὴ περὶ κόσμου θεωρία πειρᾶται νὰ εὕρῃσκῃ τὰς ἀληθεῖς τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων αἰτίας (Πρὸβλ. καὶ WUNDT, Einl. σελ. 86 καὶ PAULSEN, Einl. σελ. 2· καὶ EISLER, Einl. 1905, σελ. 4).

⁶²⁾ Erste Einleit. in die Wissenschaftslehre, WW. I, 446.

⁶³⁾ Vorlesungen über die Methode des Akad. Studiums, WW. V, 325.

⁶⁴⁾ Phänomenologie des Geistes, WW. II, 56.

⁶⁵⁾ Ὁ KANTIOS ἐζήτησε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὴν παλαιότεραν μεταφυσικὴν (ἐν Kritik der reinen Vernunft, 1781), ἐπολέμησαν δ' αὐτῇ ὁ HUME (ἐν Treatise on human Nature 1739-1740) καὶ ὁ COMTE (ἐν Cours de philos. positive, 1830-42) καὶ ὁ F. A. LANGE, ὅστις ὠνόμασεν αὐτὴν Begriffsdichtung, καὶ ὁ RIEHL (Der philos. Kritizismus, II, 26, 85 κ. ἄ.) καὶ ὁ WINDELBAND (Praeludien, σελ. 39) κ. ἄ.

⁶⁶⁾ Τῆς ἐμπειρικῆς ἢ ἐπαγωγικῆς μεταφυσικῆς ἰδρυταὶ ἐγένοντο κυρίως ὁ FECHNER (Πρὸβλ. Zend-Avesta oder über die Dinge des Himmels und des Jenseits, 1906), ὁ ED. V. HARTMANN (Philosophie des Unbewussten¹¹, 1904) καὶ ὁ WUNDT (System der Philosophie², 1907. Πρὸβλ. καὶ Metaphysik, ἐν Kultur der Gegenwart, I, 6, 1906, σελ. 103 κέξ.).

⁶⁷⁾ Πρὸβλ. WUNDT, Metaphysik, ἐν Kultur d. Gegenwart, I, 6, σελ. 133· « Der philosophische Metaphysiker würde — nicht mehr ein souveräner Bauherr sein, der seine Pläne ganz nach eigener Phantasie oder mit den Hilfsmitteln der zufälligen Erfahrungen, die er gesammelt, ausführte, sondern ein Architekt, der auf dem Terrain des positiven Wissens, unter der Aufsicht und nach den Bedürfnissen der hier befehlenden Sondereigentümer sein Werk zu vollenden und überall darauf zu sehen hat, dass die Teile zu einem harmonischen Ganzen zusammenstimmen ». Καὶ ὁ PAULSEN διδάσκει, ὅτι οὔτε ἡ φιλοσοφία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ τῶν

ἐπὶ μέρους ἐπιστημῶν, οὔτε αἱ καθ' ἑκάστης ἐπιστῆμαι ἄνευ τῆς φιλοσοφίας (Einl. σελ. 39 κέξ.). Ἴδὲ καὶ τὰ τοῦ KÜLPE· « Will die Metaphysik die Einzelwissenschaften nicht ergänzen, sondern ersetzen, will sie ersinnen, was diese erforschen, dann wird sie sich gefallen lassen müssen, als Unwissenschaft beiseite geschoben zu werden » (Einl.⁴, 1907, σελ. 30).

⁷⁴) Πρὸβλ. ἰδίᾳ K. MARBE, Fortschritte der Psychologie und ihrer Anwendungen I, 1, 1912, ἐνθα ἐξετάζεται ἡ πρὸς τὴν ψυχολογίαν σχέσις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς ἱατρικῆς καὶ τῆς γλωσσολογίας καὶ τῆς φιλολογίας καὶ τῆς καλλολογίας καὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῆς παιδαγωγικῆς καὶ τῆς νομικῆς καὶ τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας, εὐρίσκειται δὲ καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ὅτι εἰς τὸν νομικὸν πρὸ πάντων ἀπαραίτητος εἶναι ἡ ψυχολογία, καὶ ὁ HANS REICHEL (Über forensische Psychologie, 1910) δεῖκνύει διὰ μακρῶν καὶ ἄλλοι πλείστοι. Ὁ ἐν Βερολίῳ διαπρεπὴς καθηγητὴς τοῦ ποινικοῦ δικαίου FR. v. LISZT λέγει περὶ τῆς ψυχολογίας τὰ ἑξῆς· « Auch in den weitesten Kreisen dürfte heute die Überzeugung sich eingewurzelt haben, dass der in der Strafrechtspflege tätige Jurist ohne gründliche psychologische (auch psychiatrische) Vorbildung seiner wichtigen und schwierigen Aufgabe nicht gewachsen ist. Zugleich aber auch die beschämende Erkenntnis, dass es an dieser Vorbildung in den meisten Fällen völlig mangelt — bleibt dem jungen Juristen kein anderer Weg übrig, um sich die ihm fehlenden Kenntnisse zu verschaffen, als der Besuch psychologischer Vorlesungen oder das Studium psychologischer Lehrbücher und Schriften » (Πρὸβλ. Otto Lipman, Grundriss der Psychologie für Juristen, 1908, Vorwort). Μνείας ἄξια εἶναι καὶ ὅσα ὁ πολὺς IHERING ἐν τῷ ἀξιολόγῳ βιβλίῳ « Der Zweck im Recht » (ἔκδ. 2. 1884 ἐν τῷ προλόγῳ) περὶ τῆς φιλοσοφίας εἶπε· « Wenn ich es je bedauert habe, dass meine Entwicklungszeit in eine Periode gefallen ist, wo die Philosophie in Misscredit gekommen war, so ist es bei dem gegenwärtigen Werk. Was damals unter der Ungunst der herrschenden Stimmung von dem jungen Manne versäumt worden ist, hat von dem gereiften nicht mehr nachgeholt werden können ». Ἀλλὰ περὶ τούτων θὰ γράψωμεν τὰ προσήκοντα ἐν ἄλλῳ τόπῳ.

⁷⁵) SALLUSTI De conjur Catilinae, c. 1, 1.

⁷⁶) Πρὸβλ. VOLKELT, Vorträge, 1892, σελ. 91 κέξ. 167 κέξ., DILTHEY, ἐν Kultur d. Gegenwart, I, 6, σελ. 30 κέξ.

⁷⁷) Πρὸβλ. τὰ παρ' ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΕΙ (ἐν Βατραχίοις, στίχ. 1008 κέξ., Bergk)

τίνος οὐνεκα γρη῏ θαυμάζειν ἄνδρα ποιητήν;
Δεξιότητος καὶ νοουθεσίας, ὅτι βελτίους τε ποιῶμεν
τοὺς ἄνθρώπους ἐν ταῖς πόλεσιν.

⁷⁸) Ὅτι ἠθικὰς ἀρχὰς δύναται νὰ ἔχη πᾶν φιλοσοφικὸν σύστημα, θὰ δείξωμεν ἄλλαχοῦ. Ὁ PIERRE BAYLE ἐδίδαξεν ἤδη ὅτι καὶ οἱ ἄθεοι δύνανται νὰ ἔχωσιν ἠθικὰς ἀρχὰς (Πρὸβλ. καὶ PAULSEN, Ethik, I, σελ. 328. Ἴδὲ καὶ VOLKELT, Vorträge, σελ. 97 κέξ. καὶ σημείωσιν 213).

⁹⁹⁾ Πρὸβλ. ἰδίᾳ κεφ. 29, ἐν ᾧ λέγονται καὶ τὰ ἑξῆς· « Ἐνταῦθα τοῦ βίου, ὡ φίλε Σόκρατες, ἔφη ἡ Μαντινικὴ ξένη, εἶπερ πον ἄλλοθι βιωτὸν ἀνθρώπων, θεωμένῳ αὐτὸ τὸ καλόν. — Ἐγὼ οἶμι, ἔφη, φαῦλον βίον γίνεσθαι ἐκεῖσε βλέποντος ἀνθρώπου καὶ ἐκείνο ᾧ δεῖ θεωμένου καὶ ξυρότος αὐτῆ; ἢ οὐκ ἐνθυμεῖ, ἔφη, ὅτι ἐνταῦθα αὐτῷ μοναχοῦ γενήσεται, ὁρῶντι ᾧ ὁρατὸν τὸ καλόν, τίκτειν οὐκ εἰδωλα ἀρετῆς, ἅτε οὐκ εἰδῶλον ἐφαπτομένου, ἀλλ' ἀληθῆ ἅτε τοῦ ἀληθοῦς ἐφαπτομένου· τεκόντι δὲ ἀρετὴν ἀληθῆ καὶ θεωρούμενῳ ἐπάρχει θεωρεῖται γενέσθαι καὶ εἶπερ τῷ ἄλλῳ ἀνθρώπων ἀθανάτῳ καὶ ἐκείνῳ; »

¹⁰⁰⁾ Κεφ. 27.

¹⁰¹⁾ Μάλιστα ὁ ΣΗΙΝΟΖΑΣ, καθ' ὃν ἡ γνῶσις συντελεῖ καὶ εἰς τὴν καταστολήν τῶν παθῶν καὶ τὴν ἀταραξίαν καὶ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην (Ethica V, 3. 6. 15 κ. ἄ.).

¹⁰²⁾ Ἄπομν. Α' 1.

¹⁰³⁾ ΣΕΞΤ. ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΥ πρὸς Ἡθ., 169.

¹⁰⁴⁾ ΠΛΟΥΤ. π. τ. ἀρεσκ. τοῖς φιλοσόφοις, ἐν τῷ προοιμίῳ· Πρὸβλ. καὶ SENECAE Epist. 89, 7. CIC. Tuscul. Disp. I, 26. 64. De fin. II, 2).

Κατὰ τοὺς Στωικοὺς καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ «περὶ παιδῶν ἀγωγῆς» συγγράμματος εἶπε· « Δεῖ τῆς ἄλλης παιδείας ὡσπερ κεφάλαιον ποιεῖν τὴν φιλοσοφίαν — Διὰ γὰρ ταύτην ἐστὶ καὶ μετὰ ταύτης γνῶναι τί τὸ καλόν τί τὸ αἰσχρὸν, τί τὸ δίκαιον τί τὸ ἀδίκον, τί τὸ συλλήβδην αἰρετὸν τί τὸ φευκτὸν. Πῶς θεοῖς πῶς γονεῦσι πῶς πρεσβυτέροις πῶς νόμοις πῶς ἀλλοτριῶις πῶς ἄρχουσι πῶς φίλοις πῶς γυναιξὶ πῶς τέκνοις πῶς οἰκέταις χρηστέον ἐστὶ » (κεφ. 10)· καὶ ὁ ΜΟΥΣΩΝΙΟΣ παρὰ Στοβαίῳ· « Τίς μέντοι ἐπιστήμη πρὸς σοφροσύνην ἄγει πλὴν φιλοσοφίας, οὐκ ἔστιν εἰπεῖν αὕτη γὰρ διδάσκει μὲν ἐπάνω ἡδονῆς εἶναι, διδάσκει δ' ἐπάνω πλεονεξίας· διδάσκει δὲ ἀγαπᾶν εὐτέλειαν· ἐθίζει δ' αἰδῶ ἔχειν, ἐθίζει δὲ γλώττης κρατεῖν· τάξιν δὲ καὶ κόσμον καὶ εὐσχημοσύνην περιποιεῖ καὶ ὅλως τὸ ἐν κινήσει καὶ σχέσει πρόπον ».

¹⁰⁵⁾ Jenseits von Gut u. Böse, σελ. 153 κέξ. 215, 261 κ. ἄ.

¹⁰⁶⁾ Περὶ τοῦ Πλάτωνος εἶπεν ὁ HEBLER· « Die ganze Geschichte dürfte keinen Eroberer und keinen Gesetzgeber kennen, welcher eine nachhaltigere Wirkung auf die Folgezeit ausgeübt, als dieser 'Träumer' » (Die Philosophie gegenüber dem Leben und den Einzelwissenschaften², 1874, σελ. 6.

¹⁰⁷⁾ Tuscul. Disput. V, 2. Πρὸβλ. καὶ ΙΣΟΚΡ. Πανηγ., κεφ. 13.

¹⁰⁸⁾ Τιμ. XVI, 47. Πρὸβλ. καὶ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ, Μ. τ. φ. Α 2. 983 α 5 « ἢ γὰρ (φιλοσοφία) θειοτάτη καὶ τιμιωτάτη ».

¹⁰⁹⁾ Ὁ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ἐν Μετεωρολογικοῖς (Β', β. 358 β 29) ποιεῖται λόγον περὶ διατηρήσεως τοῦ ὅλου λέγων· « οὔτε αἰεὶ τὰ αὐτὰ μέρη διαμένει, οὔτε γῆς οὔτε θαλάττης, ἀλλὰ μόνον ὁ πᾶς ὄγκος ». Σαφέστερα λέγονται τὰ πράγματα παρὰ ΛΟΥΚΡΗΤΙΩ (De rerum natura V, 294 κέξ.).

¹¹⁰⁾ « Φησὶν Ἀναξίμανδρος », γράφει ὁ ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΣ, « τὸ ἐκ τοῦ αἰδίου γόνιμον θερμοῦ τε καὶ ψυχροῦ κατὰ τὴν γένεσιν τοῦδε τοῦ κόσμου ἀποκριθῆναι, καὶ τινα ἐκ τούτου φλογὸς σφαῖραν περιφυῆναι τῷ περὶ τὴν γῆν ἀέρι, ὡς τῷ δένδρῳ φλοιὸν, ἧς ἀπορραγείσης καὶ εἰς τινὰς ἀποκλεισθείσης κύκλους ὑποστῆναι τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας » (Στρομ., ἔκδ. Γρ. Βερναρδάκη, 1896, τόμ. 7, σελ. 37).

¹¹¹⁾ « Τὰ μὲν ἀπλανῆ τῶν ἀστρῶν καὶ τὸν ἄλιον μένειν ἀκίνητα, τὴν δὲ γῆν περι-

φέρεσθαι περὶ τὸν ἄλιον κατὰ κύκλον περιφέρειαν » (ΑΡΧΙΜΗΔΟΥΣ Ψαμμίτης, σελ. 314, Tozell).

¹⁰²⁾ ΠΛΟΥΤ. ἩΘ. VII, σελ. 37 Βερναρδάκη. ΕΜΠΕΔΟΚΛ. στίχ. 276 κέξ. MULLACH, Fragm. philos. graec. I. 8 κέξ. ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ φυσ. ἀκροάσεως 198 β 16 κέξ. Π. ζ. μορ. 640 α 18. Πρὸς. καὶ ZELLER, Über die griech. Vorgänger Darwin's, Vorträge u. Abhandlungen III, 1884, 37.

¹⁰³⁾ Ὁ Πλάτων εἶναι κατὰ PAULSEN πατὴρ τῆς τῶν Ἑσπερίων φιλοσοφίας («Vater der abendländischen Philosophie», ἐν Kultur d. Gegenwart I, 6, σελ. 418).

¹⁰⁴⁾ ΟΜΗΡΟΥ Ἰλιάδ. Z 208.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ